

Fazakas Gábor

A XX. század első országgyűlési választása Nagyváradon

Az 1867. évi kiegyezés mérföldkönek számított a magyar történelemben. A modern, polgári Magyarország kiépülésének kezdetét fémjelezte. A dualizmus rendszerének létrejöttéről, működéséről, intézményeiről, az országgyűlésekről több összefoglaló munka, tanulmány született. A dualizmuskori Magyarország országgyűlési képviselőválasztásait, ezek lefolyását a történetírás csalásokkal, politikai visszaélésekkel, korrupcióval jellemezte. A mindenkori cél a kormánypárt parlamenti többségének megtartása volt.

Dolgozatom középpontjába – Nagyvárad törvényhatósági joggal rendelkező város esetén keresztül – a XX. század első országgyűlési választásának vizsgálatát állítottam. Nagyvárad, mint helyszín kiválasztása, nem véletlen: a XIX. század utolsó és a XX. század első évtizedeiben óriási gazdasági felzárkózásnak lehettünk tanúi Szent László városában, ami a munkásság számbeli gyarapodását is eredményezte.

A dolgozat középpontját kettősség jellemzi. Egyfelől az országos politikai élet helyi szintű megmértetéseiének lefolyását, kulcsszereplőit és eredményeit teszi vizsgálat tárgyává, másfelől a szocialista tanok által megtermékenyített nagyváradai munkásság képviselőválasztásokra gyakorolt hatásainak, eseményformáló nyomásának értékelésére vállalkozik.

Az adatgyűjtés fázisában elsősorban levéltári adatokra hagytam, ezen belül főképp a városi polgármesteri iratokra. A munkássággal kapcsolatban felmerülő kérdések, teendők „rendezése” a rendőrkapitányi hivatal (Rendőrségi iratok) hatáskörébe tartozott. Zömében itt kaptuk ezen társadalmi rétegre vonatkozóan a legtöbb adatot, de néhány kérdést illetően adatokat találtunk a Városi Tanácsi aktákban is. A levéltári adatokat a helyi sajtó tudósításaival, statisztikáival, a Nagyváraddal foglalkozó irodalommal, valamint a szakirodalom által nyújtott adatokkal egészítettem ki.

A kutatás célja egyrészt, hogy elemezze azon társadalmi réteget, mely a „legszebb polgári jogok” egyikének nevezett választójoggal rendelkezett Nagyváradon, hozzájárulva a politikai társadalom mélyebbre ható megértéséhez, politikában való jártasságához. Másrészt ismerteti a századfordulóra egyre inkább teret hódító szocialista tanoknak a helyi társadalom egészére gyakorolt hatását, társadalomformáló tevékenységének módját és eredményeit, eszméinek zászlóvivőit.

A dualizmusban Magyarországon többpártrendszerrel igen, azonban pártváltógazdaságról nem beszélhetünk, eltekintve az 1905. évi kivételtől. A rendszer dinamikáját a pártok politikusainak „átjárásai” biztosították.

A három-, majd ötévenkénti képviselőválasztások alkalmával megmozdult a társadalom. Ezt érteni lehetett úgy a politikai jogokkal felruházott társadalmi rétegre, mint az ezen kívül esőkre is. Megjegyzendő, hogy a választások előtti események sorozata (programbeszéd, választási propaganda stb.) ugyanúgy mozgósította a képviselőválasztói joggal nem rendelkezőket – talán még jobban! – mint az arra jogosultakat.

A dualizmuskori választások alapja az 1848. évi V. tc. és az ezt kiegészítő 1874. évi XXXIII. tc. volt. 1899-ben csupán néhány eljárásról változtattak. Új választójogi törvény

a korszak végén született, 1913-ban, de ezen törvény alapján sohasem tartottak parlamenti választásokat Magyarországon.

Az 1874. évi XXXIII. tc. módosítása és kiegészítése volt az 1848. évi választójogi törvénynek. A változás elvi-technikai jellegű volt. Technikai jellege a következőkben nyilvánult meg: ettől kezdve nem azt írták elő, hogy valakinek 300 Ft értékű háza vagy egy-negyed úrbéres telke kell hogy legyen, hanem a tulajdontárgy utáni jövedelem adója jelentette a cenzust. Ugyanakkor a törvény kimondta, hogy az, aki adóhátralékkal rendelkezik, elveszti ezen politikai képességét (ezen kitétel csak az 1899. évi módosításkor veszítette hatályát). Mindez szűkítően hatott a választójoggal rendelkezők csoportjára: míg az 1848. évi törvény értelmében a népesség mintegy 7%-a bírta ezen jogot, addig 1874 után az össznépszerűség mintegy 6%-a rendelkezett szavazati joggal. A törvény pedig új csoportok beemelését is előírta: meghatározott jövedelemadó megléte esetén a köztisztviselők és magánalkalmazottak egy részének biztosította a szavazati jogot (1874. évi XXXIII. tc. 7. §.). Tény, hogy a dualizmus korában 1874-től kezdve 1917-ig a választók aránya 5-6% körül mozgott. Ez jelzi, hogy a választójoggal rendelkező népesség ugyanolyan arányban növekedett, mint az össznépszerűség. A törvény megalkotásakor a magyar választójog európai viszonylatban élenjáró volt, a XIX. század második felére, illetve a századforduló utáni viszonyokra nézve – európai összevetésben – ez már korántsem mondható el róla, és állandó vitakérdés, konfliktusforrás volt.¹ Az 1899. évi XV. tc. „Az országgyűlési képviselőválasztás feletti bíraskodásról” pedig csak a választások néhány eljárási szabályán módosított.

Magyarországon a dualizmus egészén át egy kerület–egy mandátumos, abszolút többségű nyílt választási rendszer működött. A választás érvényessége nem függött részvételi számtól vagy aránytól. Ha az első forduló megmértetés alkalmával senkinek nem sikerült megkapnia a leadott szavazatok 50%-át, akkor a második fordulóban a legtöbb szavazatot kapott két jelölt csapott össze újból. Törvény szabályozta, hogy az egyes törvényhatóságokban hány választókerület lehetett.

A polgári választási rendszer létrehozói számára a választási mechanizmus akkor tűnt igazságosnak, ha a lakosság minden tagja ugyanolyan módon nyert képviselőt, ezért úgy határozták meg a választókerületek számát, hogy minden harmincezer lakosra jusson egy képviselő. Ebben benne foglaltatott azon elv, hogy még a politikai jogokból kiszorult állampolgárok is azonos módon, arányban képviseltessenek.²

A választások megszervezése és lebonyolítása a törvényhatóságokra tartozott, a belügyminisztériumnak csak közvetett befolyása volt minderre. A főispán – mint megyei/törvényhatósági kormány megbízott – a megyei határozatok felülvizsgálata által érvényesíthette ellenőrzését. A közvetlen végrehajtás és befolyás a közgyűlésre, a közgyűlés által megválasztott tisztviselőkre és a képviselőválasztásokért felelős központi választmányra maradt.³

A társadalom fejlődése, vagyonosodása következtében a századfordulón egyre hangsúlyosabbá vált a választójog reformjának szükségessége. A törvénymódosítást azonban nemcsak új társadalmi, hanem a megbízhatatlannak tekintett nemzetiségi csoportok vá-

¹ Gerő 1997. 62.

² Boros–Szabó 1999. 131.

³ Lányi 1911. 446–448.; 1874. évi XXXIII. tc. 17–28. §.

lasztójoghoz való juttatása tette meggondolandóvá. 1913-ban végre megszületett a törvény, mely az eddigi választásra jogosultak mintegy 6%-os körét 9%-ra bővítette volna ki. A törvény elvi újdonsága, hogy a törvényhatósági jogú városokban titkos szavazást rendelt el. Azonban a háború közbeszólt, és 1918 új választójogi reformot hozott.⁴

A képviselők helyzete is megváltozott az 1848 előtti állapotokhoz képest. Érzékeltetésképpen egy rövid, a jelöltekre vonatkozó részlet Nagyvárad és Nagyvárad-Olaszi városrészek 1848. évben a diétai választás alkalmával vezetett „követválasztási népgyűlés jegyzőkönyv”-éből: „...*fő feladatunk oly férfit választanunk, kinek mind erkölcsi, mind politikai jelleme előttünk ösmeretes és tiszta, hogy utasítás nélküli pályáján, mind szilárd becsületes hazafi jogaink és a nemzet jogai felett hű ő legyen*”.⁵ Elvileg ez érvényben maradt 1867 után is. A képviselő, kinek személyiségét a választóközönség jól ismerte, az országgyűlési ciklus idején szabadon politizálhatott, ún. szabad mandátummal rendelkezett. Ez magában foglalta a pártváltás jogát is. Ha ilyen előfordult, a képviselőnek ahhoz a közönséghez, választókerülethez kellett fordulnia nyílt levélben vagy személyesen, amelyik megválasztotta képviselőjének, hogy megmagyarázza döntését.

A képviselői pozícióval való összeférhetlenséget a korszakban kétszer szabályozták. Az első szabályozás 1875-höz köthető. Hosszú politikai viták eredménye, mellyel tulajdonképpen a törvényhozó és végrehajtó hatalom közötti válaszfalat erősítették. Az 1875. évi összeférhetlenségi törvény többek között kimondta, hogy: „*Országgyűlési képviselő nem viselhet olyan hivatalt, nem foglalhat el olyan állást, mely a korona kijelölésétől vagy a korona, a kormány, a kormányközegek kinevezésétől függ és fizetéssel jár, valamint, hogy az országgyűlési képviselő nem lehet egyszermind: a hadseregnek (haditengerészetnek) és honvédségnek tetteleges szolgálatában álló tagja*”.⁶ Az 1901-es összeférhetlenségi szabályozás a gazdasági és magánvállalkozás nagyobb mérvű összefonódását próbálta megakadályozni. Már az 1875-ös törvényben találunk a gazdasági összeférhetlenségre vonatkozó korlátokat. Eszerint nem lehet képviselő a kormánnyal szerződéses viszonyban álló vállalkozó, vagy a kormánnyal szerződéses alapon állandó vagy tartós üzleti viszonyban álló pénzügyintézet, illetve vállalkozás igazgatója, igazgatótanácsosa, jogtanácsosa és hivatalnok. A századfordulón megszületett törvényhez vezető viták – a merkantil és agrárius csoport közötti ellentétek – világosan rámutatnak arra, hogy a cél az ipari és kereskedelmi vállalkozóknak a törvényhozásból való kizárása volt.⁷

A nagyváradai munkásság a XX. század első parlamenti választásán

A századforduló Magyarországnak politikai harcai közepette egy fokozatosan erősödő, szervezeteit megszilárdító és tevékenységének céltudatosságával rendelkező munkásréteg megjelenésével találkozhatunk.

Az 1848. év vívmányai megteremtették Magyarországon is azon feltételeket, melyek a gazdasági élet résztvevői számára szabadabb fejlődést biztosítottak, és amelyek a tőkés termelés és társadalmi viszonyok megszilárdítása, átrendeződése lett az eredménye. A

⁴ Gyáni–Kövér 2003. 115.

⁵ RNL BMI Pi 141. 179. cs.

⁶ Boros–Szabó 1999. 94.

⁷ Uo. 95.

gazdasági-társadalmi változások pozitívumaival együtt járt a politikai-jogi viszonyok alakulása is, de ezek magukon viselték a forradalom előtti feudális rendszer fennmaradó nyomait. A kiegyezést követően a tőkés fejlődés eredményei egyre kézzelfoghatóbbak lettek. A XIX. század közepétől megfigyelhető európai szintű általános gazdasági fellendülés hullámain felhasználva, főként a porosz úton haladó mezőgazdaságban, de az iparban, kereskedelemben, pénz- és hiteléletben is élénk gyarapodás észlelhető Magyarországon. A gazdasági fejlődés eme keretei között alakult ki a magyar munkásosztály. Az ipari, bányászati és vasúti munkásság a derékhadát a falvakból az ipari centrumokba zúduló földnélküliekből szerezte, csak kisebb mértékben a korábbi kézművesiparból. Soraikból kerültek ki azok a munkások, akik Közép-Európa országait bejárva-beutazva megismerkedhettek a szocialisztikus tanításokkal, s hazatérve tevékeny szerepet vállaltak azok terjesztésében.⁸

A XIX. század közepén a magyar munkásság létviszonyai – 14-16 órás napi munka, alacsony bérek, zsúfolt, egészségtelen lakások, néhány iparágban a nők és gyerekek foglalkoztatása – rémisztő képet festettek. Javulás azonban csak a századvégen jelentkezett – szerény méretekben – a ledolgozott órák számának csökkenése, vasárnapi munkaszüneti nap bevezetése, a kötelező betegbiztosítási törvény, az ipari balesetek megelőzéséről és iparfelügyelők intézményéről stb. szóló jogszabályok megszületésével.⁹

A munkástársadalom gazdasági kiaknázása teljes politikai jogfosztottsággal párosult. Nem rendelkeztek szavazati joggal. A törvény szabta keretek – cenzus anyagi és műveltségi téren is – teljesíthetetlennek bizonyultak a hosszú munkaidő, az alacsony bérek, az analfabetizmus teremtette akadályok leküzdhetetlensége miatt.

A **magyarországi munkásmozgalom** története 1868-ban, az *Általános Munkássegylet* megalakulásával vette kezdetét, és csak 1890-ben fejeződött be párttá szerveződése. A *Magyarországi Szociáldemokrata Párt* – a pártban fellelhető nézeteltérések, főképp különböző társadalmi csoportok (mezőgazdasági munkásság–ipari munkásság) felé való nyitás elsődlegessége tekintetében kiválásokhoz, új pártalapításokhoz vezetett a századforduló táján – a magyar munkásmozgalom meghatározó pontja maradt a dualizmusban. Az „Elvi Nyilatkozat”-ban leszögezték: a fennálló tőkés társadalmi rendnek pusztulnia kell. A végső cél a bérmunkarendszer megszüntetése, a termelőeszközök köztulajdonba vétele. A párt politikai harcához követelte a programban az általános, titkos és egyenlő választójogot, a gyülekezési és egyesülési szabadság biztosítását, ugyanakkor kimondta a párt- és szakmai szervezetek fontosságát.¹⁰

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) szervezetét, célkitűzéseit tekintve nem ágyazódott be a Magyarországon szokásos és engedélyezett pártszervezeti rendszerbe. A MSZDP egy hármas struktúrát alakított ki tevékenységének és az egyesületekre vonatkozó jogszabályoknak megfelelően. Létezett a párt a pártszervezetekkel, ám ezek nem lehettek egyleti módon alakítva; létezett a szakszervezeti struktúra, ám ez nem foglalkozhatott politikai ügyekkel, nem szedhetett be párttagdíjakat. A kettő alapvetően azonos volt, a szakszervezeti tagok egyben párttagok is voltak. E kettő összekapcsolása révén jöttek létre az ún. szabad szakszervezetek, amelyek ténylegesen nem képeztek sem pártot, sem pedig valódi szakszervezetek nem voltak, jogilag nem is léteztek, a gyakorlatban az

⁸ Hegyi 1986. 69.

⁹ Bódy 2004. 5–30.

¹⁰ Uo.

egyes szervezetek átfedték egymást. A párt esetében a szervezettség, az apparátus és a rendszeres döntéseket hozó kongresszus létéből következően már valódi *tömegpárt*ról beszélhetünk. A párt támogatói nem rendelkeztek választói joggal, parlamenti képviselőjük nem volt.¹¹ A századfordulót követően azonban a választási alkalmakkor lezajló propagandakampányokat egyre sikeresebben használták fel saját céljaikra.

A Párt megalakulása után nagy erővel kezdődtek el a *szakegyleti szervezetek* megalakításának teendői, melyek zömmel a századfordulót követően sikeresen befejeződtek.¹²

A szervezeti alapok meglétét követően a Párt a politika felé irányozta erejét. Legfőbb célkitűzésének az általános, titkos és egyenlő választójog kivívását tekintette. Parlamenten kívüli erőként a párt tagságát biztosító társadalmi rétegeket felhasználva – a nép körében végzett agitációs tevékenység folytán – nyomásgyakorló tényezőként lépett fel, jelezve, hogy az ország lakosságának több mint 90%-a elesik ezen polgári jogok birtoklásától. Sikeres tevékenységüket bizonyítja az 1905–1906. évekbeni kormányzati válságban játszott meghatározó szerepük.

A *nagyváradai munkásság* életében a századforduló előtti *építőmunkások* (kőművesek, ácsok) sikeres bérmozgalmi pálfordulást hoztak a helyi munkásság fejlődésében. A nagyváradai munkásságnak egyik „húzóágát” jelentette ezen ipari dolgozók aktív tevékenysége. Az „építkezések korának” is nevezhetjük ezt az időszakot Nagyváradon, utalva a kor adta lehetőségekre (gazdasági fellendülés) helyi szinten való legszembetűnőbb megnyilatkozására, úgy magán-, mint közérdekű vonatkozásban is.¹³ A helyi munkásság másik húzóága a *malommunkások* csoportja. Fontos gabonafeldolgozó központ lévén, Nagyvárad sztrájkmozgalmi érzékenyen érintették a város gazdasági életét.¹⁴ Számos más iparágban dolgozó munkástársaik (asztalosok, könyvkötők, festők, kárpitosok stb.) felbuzdulva ezek sikerein, maguk is a sztrájk fegyveréhez nyúltak. Éppen ezért nem meglepő, hogy a sajtó hol „aláaknázott Bihar megyéről”, hol a „sztrájkok városáról” címszó alatt tudósított a városban, illetve a megyében történt munkásmozgalmakról.

Az 1890-ben létrejött MSZDP 12 területi szervezete közül Nagyvárad az aradi fiókszervezet joghatóságába lett beosztva. Munkánk elején az aradi leányszervezet koordináló szerepének – adatok hiányában való – fellelhetetlensége tűnt ki, s ezzel ellentétben látszott a budapesti központtal való közvetlen kapcsolattartás. Legalábbis ez világított ki első látásra a fellelhető adatok sokaságából. A munka során azonban végül olyan apró utalásokra akadunk, melyek azt sugallták, hogy az aradi leányszervezet váradi „tevékenysége” igenis kézzelfogható volt. A Párt 1890. évi megalakulása után erőteljesen megindult a munkásság „szervezett” erővé való formálása. A szervezeti keretek megteremtésének erőfeszítései a szocialisztikus elvek „elültetésével” jártak karonfogva. Ebben a kezdeti időszakban véltük felfedezni az aradi szervezet koordináló tevékenységének jeleit. 1892-ben a nagyváradai cipész- és csizmadiasegédék szakegyleti alapítás jelszavával összegyűltek a Várkapu utcai Benes vendéglőben. Vizsgálat indult ellenük szociális eszmék terjesztésének gyanújával. A vizsgálat folyamán kiderült, hogy a vezérszereplők múltja „nem tiszta”

¹¹ Boros–Szabó 1999. 59–60.

¹² Fő feladataik: a munkaviszonyok minden kérdésére kiterjedő érdekvédelem, gazdasági harc szervezése; a sztrájkok, bérmozgalmak gondos előkészítése, ellenállási pénztárak felállítása, a munkásság politikai, kulturális, szakmai művelése, öntudatosítása.

¹³ Péter 2004.

¹⁴ Fleisz 1985. 159–168. Ld. még: Nagyváradai Napló, VIII. és IX. évf.; Szabadság, XXXII. és XXXIII. évf.; Tiszántúl, XI. és XII. évf.

(vagy kiutasították már más városokból, vagy kapcsolatban áll a Népszavával, esetleg bujtó röpiratokat terjesztett stb.), valamint a házkutatáskor „*nagyszámú szociális iratok*” előkerülése arra engedte következtetni a hatóságot, hogy „*a Budapesten fészkelő és az állam és társadalmi rend ellen szövetszert titokban működő egyesületek itteni ügynökei*” csípték el, összesen nyolc személyt. A kihallgatási jegyzőkönyv és végzés alapján hat egyént kiutasítottak a városból, kettő maradhatott (megtagadták a közösséget elítélt társaikkal, ők valószínűleg helyi születésűek). A vádlottak születési helye nem egyértelmű minden esetben, azaz helyi születésűek-e vagy sem, azonban a zászlóvivőkről kiderült, hogy nem azok: erdődi, tihanyi, nyírgyulai, aradi születésű is van köztük. A vallatás során fény derült arra is, hogy a főszerző (Krémer Herman) összeköttetései (Népszava, Cipész szaklapok szerkesztőségével) és a tulajdonában volt „*Szózat a Népbolondítókhoz*”, illetve a „*Népbész*” című röpiratok, mely „*minden köztudomás szerint indító oka volt a múlt évi (1891) Aradon és Arad vármegyében kitört szocialista mozgalomnak*”, túlmutatnak a város határain.¹⁵ A jegyzőkönyvben foglaltaknak köszönhetően megdölni látszik a feltevésünk, miszerint az aradi fiókszervezet szerepe teljesen hiányzik a nagyváradi munkásság szervezkedésének munkálataiból. Óvatosságra int a fentebbi adat. Valószínűleg más szakegyletek „tanultak” cipész és csizmadia társaik példájából, és nagyobb körületekintéssel jártak el a továbbiakban, ezért nem találunk sehol utalást az aradi „segítőkétségéről”.

Szervezettségük előrehaladásával, harci tapasztalataik gyarapodásával és a századvégen a munkaadók ellen nyert csatáikkal a hátuk mögött egyre elszántabb és radikálisabb megnyilatkozásokra „nyíltak” alkalmak.¹⁶

A munkásság és az MSZDP „szervezkedésének”, céljainak elérése érdekében tett különféle – jelesül, a választási hadjáratok lefolyása alatti – eljárásait legérzékletesebben helyi szinten vázolhatjuk fel. A választói jog kivívása érdekében indított harcának kezdeti lépéseit az 1901. évi országgyűlési választáson való részvétele, illetve megnyilatkozásai által próbáljuk meg bemutatni Nagyvárad város esetében.

Az 1901. év az 1896-ban megnyitott parlamenti ciklus végét jelentette. Ugyanez év októberében országgyűlési képviselőválasztásokat írtak ki. Az MSZDP a választási propaganda adta lehetőségeket kihasználva, a munkások „szervezkedése” mellett, sikra szállt a választói jog kiterjesztése érdekében.

Az 1901. év első munkásgyűlése az ács és kőműves munkások nevéhez fűződött. Az év márciusában lezajlott megbeszélésen, melyen mintegy 300 ács és kőműves gyűlt össze, jövőjükéről és munkaadóikkal szembeni álláspontjaikról egyeztettek. A gyűlésen felszólalók rámutattak az egyetértés szükségességére, a határozottabb jogvédelem érdekében, illetve a munkások sorsának állapotára.¹⁷ A *Nagyvárad Napló* szerkesztőségébe juttatott panaszlevélben ugyanezek a munkások a munkaadók közül néhányat azzal vádoltak, hogy nem tartják magukat az előző években létrejött egyezségekhez. A minimum fizetést nem akarták megadni, sőt el akarták törölni az órarendszert, emiatt gyakoriak a súrlódások. A munkavállalók tiltakoztak és kijelentették, hogy semmivel sem kértek többet mint a megérdemelt munkabér.¹⁸ A híradások megszűnnek az ügyről tovább tudósítani, ami azt feltételezi, hogy tető alá került a két fél közti megállapodás.

¹⁵ RNL BMI Pi 142., Rendőrségi iratok 106. cs.

¹⁶ Fleisz 1984. Ld. még RNL BMI Pi 142., Városi Tanács 376., 403 cs.

¹⁷ Nagyvárad Napló, IV. évf. 72.

¹⁸ Uo. 73.

A választások megrendezésének közeledtével az MSZDP is elkezdte választási felhívásainak terjesztését. Ezt a *Tiszántúl* és a *Nagyváradai Napló* is közzéteszi, míg a Szabadelvé Párt hivatalos közlönyében, a *Szabadságban* nem találunk utalást erre. A felhívás a „*nép ellenségeinek mindenféle készülődéséről*” tesz említést bevezetőjében, mely oda irányul, hogy „*továbbra is úrrá legyenek a keservesen munkálkodó nép felett*”. Erősen kikel a klerikalizmus ellen,¹⁹ míg a liberalizmussal, ha a szükség úgy hozta, szövetkezett, paktumra lépett. Ostorozta a „*pénzzel, borral, sörrel, pálinkával vesztegető és a korrupció magvait szóró*” ellenségeit, rámutatott, hogy a Párt csak a felvilágosítás, a tanítás fegyvereivel tudott és akart harcolni. „*Ellenségeink címeiket, rendjeleket, üzleteket harácsolnak el, hogy milliókat tevő választási pénztárukat feltöltésük*” – utaltak ellenségeiket vádolva pénzszerzési módjaikra, míg párthíveikhez a következőkkel fordultak: „*[...] adjatok és gyűjtsetek a MSZDP választási alapja számára összeállítéteket, hogy felvehessük a harcot [...]*”.²⁰

A helyi lapokban megjelent választási felhívást követő egy héten belül a nagyváradai ács és kőműves munkások „nyilvános építő” munkásgyűlés megtartását határozták el, a következő napirenddel: a szervezkedés célja, sajtó és a gyűjtés, az általános és titkos választójog.²¹ A városi majorépület nagytermében kb. 300 résztvevővel megtartott gyűlést a hatóság felügyeletével tarthatták meg a munkások. A programpontok mindegyike mellett egy-egy szónok érvelt. Molnár Lajos szakegyleti elnök hangsúlyozta a szervezkedés fontosságát, mivel szerintük a szervezetlen munkások nem boldogulnak; utaltak arra, hogy országszerte minden társadalmi osztály tömörült érdekeik elérésére. A „Sajtó és a gyűjtés” címén megtartott előadás után (csak egy igazi barátja van a munkásságnak: a Népszava) rátértek a politikai téren való szervezkedés fontosságára. Előbb Vantusz Károly szállt síkra e mellett, majd a budapesti szociáldemokrata kör küldötte, Pelczéder Ágoston – aki az októberi parlamenti választások alkalmával az MSZDP jelöltjeként lépett fel – érvelt, követelt, és mutatott rá az általános választójog szükségességére: „*[...] 18 millió embernek nincs választójoga és képviselője a Parlamentben, ahol a kormány a sötét butaság pártjának, a Néppártnak is teret engedett [...]*”. A programban megjelöltek szigorú betartását és a rendfenntartó erők jelenlétének szükséges voltát jelzi, hogy a főkapitány a szónokok tárgytól való elkanyarodásakor – a tőke ellen intézett támadások közben – rendre intette őket, meggátolta a hallgatóságban lappangó ellenszenv, elégedetlenség felszínre törését a tőkés ellenében.²²

A gyűlésen elhangzott gyűjtési akció támogatására újra felhívás látott napvilágot. A *Nagyváradai Napló* szerkesztősége azonban ezt már nem állhatta meg szó nélkül. A felhívás néhány sorban kárhóztatta a burzsoá urakat, majd néhány sorral alább gyűjtésre szólította őket is. „*[...] pénz, pénz kell a szocialista pártvezéreknek, hogy mandátumhoz jussanak. Csak aztán »a tiszta lelkesedés áldozatkészségének volna ki nem apadó forrása« hamarosan ki ne duguljon*” – toldotta meg csípős megjegyzésével a szerkesztő.²³

¹⁹ Noha a Tiszántúlban megjelenő cikkek alapján az „egyháziak” – német hatás – a szociáldemokratákban egy lehetséges partnert véltek felfedezni egy létrehozandó erős társadalmi alapokkal rendelkező keresztényszocialis párt, illetve társadalmi bázis megalakítása szempontjából, utóbbiak részéről teljes elutasítással lehetett találkozni. Ld. *Tiszántúl*, I. évf. (1895) Mutatványszám, és *Szabadság*, XXVIII. évf. 183.

²⁰ *Tiszántúl*, VII. évf. 160., illetve *Nagyváradai Napló*, IV. évf. 161.

²¹ *Nagyváradai Napló*, IV. évf. 164.

²² *Tiszántúl*, VII. évf. 165.; *Nagyváradai Napló*, IV. évf. 166.; *Szabadság*, XXVIII. évf. 167.

²³ *Nagyváradai Napló*, IV. évf. 169.

A választást megelőző hónapban (1901 szeptembere) csupán egy kisebb munkabeszüntetés történt. Ez Lévay Márton könyvkötészetében zajlott le. Állítólagos oka: a munkaadó nem tűrte, hogy munkásai (21 személy) a könyvkötő szakszervelet tagjai legyenek, kérte tőlük, lépjenek ki az egyletből, „*mely nem más mint segítség sztrájkjé esetére, ám egy-egy ember a tagságot szükségesnek tartotta*”. A munkaadónak átadott „íven” fellelhető követelések között a munkaidő csökkentése, a nagy ünnepek alkalmával munkaszüneti nap bevezetése, bérjavítás stb. szerepelt. A munkaadó szerint munkabér és -idő ellen nem volt kifogásuk a munkásoknak, míg egy budapesti agitátor le nem jött és elégedetlenséget nem szított. A Lévay által fizetett munkabér az országos könyvkötők által átlagosan fizetett munkabért felülmúlta, ezt a körülményt, mielőtt a sztrájkba álltak volna, maguk a munkások is elismerték. Mivel a kérelmeket a munkaadó megtagadta, a dolgozók beszüntették a munkát.²⁴

Az 1901. évi képviselőválasztáson a Szabadelvű és a Függetlenségi Párt mellett a Szociáldemokrata Párt is képviselőt állított Nagyváradon, Pelczéder Ágoston személyében. Indulása – a megtartott programbeszéd ellenére, melyet népes közönség, de annál kevesebb szavazati joggal rendelkező előtt tartott meg a tűzoltó laktanya udvarán – még a választást megelőző egyeztetések alkalmával (nem delegáltak képviselőt a központi választmány által kezdeményezett tanácskozásokra) sem volt biztosra vehető. Az, hogy a Párt jelöltet állított, egyrészt újabb lehetőséget nyújtott arra, hogy elveiket népszerűsítsék a városi társadalom körében, másrészt pedig az első lépések megtétele volt ez a Parlamentben levő képviselői helyek egyikének jövőbeli elfoglalására.

A választáson elért 1 darab szavazat a versengő két nagy párt összetűzését nem zavarta meg. Ami a későbbiekre illeti: az általános választójog követelése, és – a magyarországi politikai élet alakulása mellett – a pártpropaganda erőfeszítései, ha nem is egy kézzelfogható mandátum megszerzését hozta, de sikeresen tágította a támogatók körét a társadalomban.²⁵ Nagyváradon ekkortájt a titokzatosságból a profán világ elé kilépő nagyváradi László király szabadkőműves páholy köztiszteletnek örvendő képviselőire, tagjaira utalhatunk.²⁶ A századfordulón Várady Zsigmond által közzétett *Társadalmi program* progresszív munkára szólította fel a szabadkőművességet a társadalmi és állami lét szabadkőművesi szellemben való átalakítására. Felismerték, hogy változásokat kell eszközölni úgy a páholy/páholyok szerkezetében (belső reform), mint a társadalom berkeiben, a kor felvetette új problémák leküzdhetése érdekében.²⁷

A Szociáldemokrata Párttal néhány páholytag számos kérdést illetően egy állásponton volt. Klerikalizmus-ellenesség, általános választójog követelése, kötelező és ingyenes állami népoktatás, betegsegélyezés stb. – a legfontosabb közös nevezők közül néhány.²⁸

²⁴ Tiszántúl, VII. évf. 205. és Szabadság, XXVIII. évf. 207.

²⁵ Ezt alátámasztja az 1906. évi nagyváradi választáson induló szociáldemokrata párti jelölt – Bokányi Dezső – kapott szavazatainak száma (93 szavazat az 1901. évivel szemben, ami 1 voks volt). Az alacsony részvételi arányhoz viszonyítva (a választói joggal bírók 47,3%-a (1617 egyén) vett részt a szavazáson) a szociáldemokraták mintegy 2,7%-os támogatottságot tudhattak magukénak (93 személy). A távolmaradók aránya 52,7%-ot tett ki (1800 választó). RNL BMI Pi 141. 569 cs.

²⁶ Kupán 2004.

²⁷ Uo. 52.

²⁸ A páholy működésében fontos helyet foglalt el ugyanakkor a szociálpolitika. A nehezebb téli hónapokban ingyenkenyér-akciókat szerveztek a rászorulóknak, melyekről a helyi sajtó folyamatosan tudósított. A *Társadalmi program* szellemében, 1903-ban kezdeményezték különböző előadások megrendezését az egyes munkás-egyesületekben, azzal a céllal, hogy „*ne csak a szocialista agitátorok szolgáljanak nekik lelki táplálékkal, hanem olyan ismeretekre is szert tegyenek, amelyek valóban hasznukra és épülésükre válnak*”. Nyitás volt ez az alsóbb néprétegek

Az októberi választást megelőzően mindkét ellenzéki párt tüntető menet megtarthatása iránti engedélyekért folyamodott az illetékes hatóságoknál. A szociáldemokraták tartották meg előbb saját demonstrációjukat. Az „Éljen a nemzetközi szociáldemokrácia”, „Jogot a Népnek”, és a „Mienk a jövő” transzparenszekkel felszerelkezett tüntetők a Nagypiac téren rögtönzött szónoklatokat tartottak: szó esett a nép tőke általi kegyetlen kiaknázásáról, az általános választói jogról is. A rendfenntartó közegek beavatkozására nem volt szükség, csupán a „piros zászlót vétette le a rendőrség”.²⁹

A választáson az MSZDP képviselőjelöltjét „támogatók” különösebb incidensek nélkül vették tudomásul támogatottjuk bukását, ezért még a választás lefolyása alatt döntöttek arról, hogy a párt szimpatizánsait oda irányítják, hogy szavazataikkal a függetlenségi Dr. Barabás Béla jelöltet támogassák.

A nagyváradai választás eredménye a döbbenet erejével hatott a kor magyar politikai berkeiben. Dr. Barabás Béla függetlenségi jelölt elnyerte a város mandátumát, kiütve ezzel a két évtizede szakadatlanul ezen mandátumot birtokló Tisza Kálmánt, míg az MSZDP az események lefolyásából nyert tapasztalatokból okulva készülődhetett a legközelebbi választási megmérettetésre.

A választások lefolyása mit sem változtatott a munkásság eddig követett eljárásaiból: tovább folytatta bérmozgalmaikat, munkakörülményeik javítását célzó erőfeszítéseit.

Az 1901. év utolsó munkásmegmozdulása a régi reáliskola lebontását végző napszámosokhoz kötődik. A híradás, ahogy a Lévay-féle könyvkötők esetében, „izgatók”, bujtogatók tevékenységéről tudósít. A sztrájk célja bérnövelés volt. Ifj. Rimanóczy Kálmán, mint munkáltató, engedett a követeléseknek, és közölte, hogy ezentúl minden hét elején előre közölni fogja a munkáért járó díjakat. Ám a megmozdulás nem volt egységes. Egyes dolgozók tovább folytatták a munkát, akikkel szemben sztrájkoló társaik fenyegetően, sőt tettelegességig fajulóan léptek fel.³⁰

Nagyságrendileg ebben az időszakban kezdett kialakulni a későbbiekben azon bevett szokás, miszerint a renitenskedők, illetve a túlzott követeléseket támasztó munkások helyébe új embereket toboroznak, alkalmaznak, nem egy esetben akár távoli vidékekről is. Ellenséges viselkedés, kővel való dobálás, szitkozódás, esetleg fizikai bántalmazás – a leggyakrabban előforduló megnyilvánulások az idegen szaktársak ellen. A bérmozgalmak idővel fejlődésnek, érdekeik védelmében, a helyi munkások (esetünkben városi, és csak utánuk vidéki társaik) munkavállalási elsőbbségének rögzítése a munkavállalókkal kötendő szerződésekben konstans pontoknak számítottak.

felé, hogy megszűnjön a szervezet elitjellege. A szabadkőművesekhez kötődik az *Általános Választói Liga* megalakítása is (1905), habár nem találkozunk sehol „hivatalosan” a páholy szervezőmunkájára való utalással, azonban szervezőbizottságában túlnyomó többséggel szabadkőművesek vettek részt. Ezzel az aktív politikai vállalásának útjára léptek. A páholytagok többségében a kormánypártnak a hívei, de a függetlenségi ellenzék képviselői is megtalálhatók, ahogyan a szociáldemokraták is. Utóbbiak legnevesebb vezéralakja, a Szabadelvű Pártból való kilépés után, dr. Ágoston Péter jogakadémiai tanár, aki később a Párt helyi vezetője is lett. Említésre méltók még, mint páholy- és MSZDP-tagok: Jancsó Károly tb. megyei főjegyző, dr. Papp János. A szabadkőművesek páholyon kívüli tevékenységének jótékony hatását egy egész sor szociális és kulturábarát kezdeményezés fémjelzte: *Népbivatal* felállítása (1905) a szegények jogvédelmére (létrehozók: dr. Ágoston Péter és dr. Bárdos Imre, mint a Demokrata Kör alelnöke), vagy a *téli munkástanfolyamok* megszervezése (dr. Ágoston Péter). Kupán 2004. 51–81. Ld. még: Szabadság, XXXII. évf. 260. és 298.

²⁹ Szabadság, XXVIII. évf. 225. Ld. még: Fleisz 1985.

³⁰ Szabadság, XXVIII. évf. 274.

A munkásság eme kezdeti lépései a politikai élet színpadán jövőjük szempontjából biztató jelként álltak előttük. A „tökés kizsákmányolókkal” szembeni harcmodor legfőbb fegyvere, a sztrájkmozgalmak kibontakozása és ezek „tökéletességre” való kifejlődése a továbbiakban meghatározó tényezője maradt a hazai munkásság érdekérvényesítésének.

A munkásság szervezettsége mellett megfigyelhető a XX. század kezdetével a sztrájkmozgalmak számának és erejének jelentős növekedése. Ezen mozgalmak a parlamenti választások közeledtével érdekes színezetet nyertek. Hangsúlyt fektettek az általános választói jog kiterjesztésének követelésére. A munkásság öntudatosodásának fejlődése és nyomásgyakorló ereje révén a későbbiekben megkerülhetetlen tényezővé tette a Szociáldemokrata Pártot és annak tagságát.

A választásra való felkészülés és a programbeszéd

A választási események lezajlását egy többlépcsős folyamat előzte meg. A központi választmány által készítettett első *ideiglenes*nek nevezett összeírásokat megtekintés végett közszemlére kitették. Célja a politikai jogokkal bírók feltérképezése, az abból esetlegesen kimaradtak számára lehetőség, hogy jelezzék az összeíró bizottság eljárási figyelmenlenségét, *felszólalás* útján. A váradi kerületet alkotó négy városrész választási joggal rendelkezőinek listáit nem egy időpontban függesztették ki. A sorrend kötött volt: előbb a két „központi” városnegyed (Olaszi és Újváros), majd a két, 1875-től a váradi választókerülethez tartozó városnegyed arra jogosult tagjainak névsorát tették közzé.³¹

A választók listáinak állandósítását követően a választások után újonnan megalakuló országgyűlésre szóló királyi meghívást, a központi választmány által megjelölt képviselőválasztás napját, helyét, időpontját, a szavazatszedő bizottságok összetételét és a városnegyedeket érintő választási sorrendet hirdetmények, dobszó és sajtó útján hozták nyilvánosságra.

Az országgyűlés feloszlata és a választások kiírása után megmozdultak a helyi elit különböző álláspontú, elkötelezettségű csoportjai. A választás végkimenetele szempontjából rendkívül fontos feladat állt előttük: a város mandátumának felajánlása a „kiválasztott” képviselőjelöltnek. Ez a választások növekvő mértékű pártszempontúvá válása során egyre gyakrabban a meglévő pártok „központjaival” való konzultáció alapján történt. Lehetőséget nyújtott helyi szintű politikai megegyezésekre, legfőképp az ellenzéken belül, ugyanis a dualizmusban gyakran éltek választási megegyezések kötésével. Ezek után kezdődött meg a jelölt és/vagy támogatóinak kampánytevékenysége.

A helyi pártok választásra való felkészülése hozzávetőlegesen bő egy hónappal a választást megelőzően kezdődött. A pártok közgyűlést hívtak össze, vezetőséget választottak, rendezték soraikat a képviselőválasztás megszervezésére és lezajlására. A közgyűléseken dőlt el, hogy az illető párt kinek ajánlja fel az elnyerendő képviselői helyet. Ezután

³¹ TGy 1875. Velence és Váralja 1860-ban véglegesen egyesült – anyagi viszonyaiban is, nemcsak közigazgatásilag – Nagyváraddal, ám a képviselőválasztási alkalmak idején az itt lakó választói joggal rendelkezők a bihari kerület politikai társadalmának csoportját növelték. A város akkori országgyűlési képviselője – Teleszky István – „járta ki” Velence és Váralja helyzetének megváltoztatását. 1875-től Olaszi, Újváros, Váralja és Velence városrészekből egyesített és törvényhatósági joggal felruházott Nagyvárad város választott egy képviselőt. Munkájáért a város közönsége 1875-ben, illetve 1878-ban újból megválasztotta képviselőjének.

érkezett meg a városba az illető képviselőjelölt, hogy megtartsa programbeszédét, kifejtse álláspontját.

Az 1901. évi nagyváradai követválasztáson három jelölt indult a város mandátumának megszerzéséért: Tisza Kálmán szabadelvű, Dr. Barabás Béla függetlenségi és Pelczéder Ágoston szociáldemokrata jelölt.

Tekintsük meg közelebbről, miként zajlottak le ezen események. A sort a nagyváradai kormánypárt szervezkedésének ismertetésével kezdjük.

Sűrű program jellemezte a helyi Szabadelvű Párt vezetőségének és tagságának mindennapjait: alig egy hét alatt a párt újjászervezésére, a közgyűlés megtartására, valamint Tisza Kálmán beszámolóbeszédére is sort kellett keríteniük. Beszédtema volt a párt egységének ügye is. Természetesen erről nem a *Szabadság*ból értesülhettünk. Ennek oka a lap kormánypárti közlönként való működésében keresendő. Alapvető feladata volt a párt tekintélyének és érdekeinek védelme, az olvasóközönség, illetve a társadalom irányában egy egységes és erős érdekképviselet arculatának megtartása. Már a párt alakuló ülésén észlelhetők voltak az egyetértés hiányára utaló tünetek. Olyan apróságokon vitatkozott a pártvezetőség – pl. hogy mennyi legyen az alelnökök száma –, amelyen rutinszerűen kellett volna átlépnie. Ezt csak tetőzte, hogy a választmányi tagok összeírásakor – figyelmetlenségből vagy közömbösségből? – nemcsak függetlenségi és más pártbeli, hanem olyan tagok is voltak, akiknek nem volt szavazati joguk. Sőt olyanokat is felvettek a listára, akiket nem értesítettek a jelölésről.³² A néhány nappal később megtartott közgyűlés megpróbálta az elkövetett baklövéseket kiküszöbölni oly módon, hogy az összeállított választmányi névsorokat „megrostálták”, és néhány ellenzéki választót kitöröltek a listából. Ennek ellenére még maradt benne néhány „régí kipróbált 48-as választópolgár”.³³ A Szabadelvű Párt közlönye tagadta a vádakát és a párt egységét hangsúlyozta.³⁴ A közgyűlés döntése alapján a város képviselői mandátumát újból Tisza Kálmánnak³⁵ ajánlották fel.

³² Tiszántúl, VII. évf. 196.

³³ Uo. 199.

³⁴ Szabadság, XXVIII. évf. 201.

³⁵ Tisza Kálmán (sz. Geszt, 1830 – megh. Budapest, 1902) – a szabadságharc idején kezdte pályafutását segédfogalmazóként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban. Az abszolutizmus idején a Protestáns Pártens elleni mozgalom egyik vezetője, a Határozati Párt, későbbi Balközép tagja, majd vezetője. 1867-ben elfogadta a kiegyezést, ám az 1868. évi bihari pontokban ennek sarkalatos pontjait támadta. Miután felismerte, hogy programjuknak teljesülése az Ausztriával való közösségből fakadó előnyöket semmisítené meg anélkül, hogy az ország teljes függetlenségét biztosítaná, „szögre akasztotta” a bihari pontokat, és a kormányzópart fokozatos bomlását kihasználva elfogadtatta saját híveivel a Balközép és Deák Párt fúziójának (1875) gondolatát. Tisza miniszterelnöksége (1875–1890) idején szilárdult meg a dualista államberendezkedés, a modern polgári Magyarország intézményeinek és jogrendjének kialakulása. Az országgyűlési választásokon különböző visszaélések révén mindig sikerült a kormányzati többséget megőriznie. 1888-ban beterjesztett véderőtörvény-javaslatára miatt (újonclétszám-emelés, a tisztvi vizsga letételének német nyelvhez való kötése) az ellenzék a nemzeti érdekek elárulásával vádolta és meghátrálásra kényszerítette. Magánéleti visszavonulásra nem gondolt: a Szabadelvű Párt „mamelukhadának” egyike lett maga is az 1890-es években: „... *kis szikár alakjával utóbb már csak mint egy árnyék subant végig a folyásokon...*, *csendesen meghúzódott a ház valamelyik sarkában és halkán bölintott, ha olyasmint hallott, mi különösen megragadta figyelmét... Odaadással hallgatott minden szóra, mit fia (Tisza István) a Parlamentben kiejtett*”, benne „*politikájának hivatott folytatóját látta*”. Az 1901. évi parlamenti választásokon Nagyváradon Barabás Béla kibuktatta, ám „behozták” Abrudbányáról. A választási kudarc élménye beteg szívének csak egy újabb teher lehetett, amit már képtelen volt elhordani. 1902 márciusában hunyt el. MN 2002. 490. Ld. még Hangay 1991. 168–175.

A beszámolóbeszéd – mely egyben programbeszéd is volt – tartalmát illetően Tisza a parlamentet és az országot érintő legfontosabb kérdéseket tárgyalta. Mindenekelőtt pártját és Széll Kálmán miniszterelnököt vette pártfogásába, csak ezután tért rá a beszéd főbb pontjainak részletezésére: az összeférhetlenség kérdésére,³⁶ a véderő fejlesztésére, kiemelve a nemzetiségek és azok anyaországainak fenyegetését. A közös vámterület fenntartása mellett kardoskodott, de leszögezte: „...*ha kellő méltánylást Ausztria részéről meg nem találják, ha olyan követelményeket állítanak fel komolyan*³⁷ *aminőkről most ballunk [...], én magam is a külön vámterület híve leszek*”.³⁸ Kitért a kisipar ügyére: szerinte a fiatalok taníttatásával lehet kezelni ezen problémát, de ha ezt nem teheti meg mindenki, csoportokat, szövetkezeteket kell alkotni az egyes szakmákban dolgozó kisiparosok számára, hogy könnyebben tudjanak a nagyiparral szemben versenyezni. A mezőgazdaság ügyét érintőlegesen tárgyalta, hangsúlyozta, hogy mind a három ágat – mezőgazdaságot, ipart, kereskedelmet – egyenlő mértékben kell támogatni.³⁹ Ezt az álláspontot képviselte amúgy Hegedűs Sándor kereskedelmi miniszter is.⁴⁰

A Függetlenségi Párt képviselőjelöltje – Dr. Barabás Béla⁴¹ – volt az, aki a kerületben utoljára tartotta meg programbeszédét. A nagyváradai Függetlenségi Párt – Szabadelvű ellenfeléhez képest – „alaposabb”, szervezettebb képet mutatott: kerületi bizottságokat alakítottak, mely „*bizottságoknak feladata lesz minél szélesebb körre terjesztetni működésüket*”. A kerületi bizottságok a maguk körében tartották gyűléseiket és a párt városi központjába kellett beszolgáltatniuk adataikat. Ezzel párhuzamosan felhívást intézett a pártvezetőség a helyi jogászfiatalság felé: tömörüljenek az ideális célokért.⁴² Felmerül a kérdés, hogy miért volt fontos a jogászfiatalság támogatásának elnyerése? „Jogásznemzet” jelzővel illették a magyar társadalmat a XIX. század második felében a magyarországi politikai életben tevékenykedő politikusok foglalkozására utalva. Felkészültségük, szakértelmük, nem

³⁶ Szabadság, XXVIII. évf. 203. A törvényjavaslatot túl szigorúnak vélte a mezőgazdaság irányába, ennél még szigorúbbnak a kereskedelemmel és iparral foglalkozók iránt. Bevallotta, hogy nincs egységes álláspont e kérdést illetően, leszögezi: nem fog ellene szavazni. Az agráriusok „győzelmeként” számon tartott törvény nyolcvannál is több kormánypárti képviselőt érintett. Az ellenzék úgy látta, hogy az 1899. évi XV. tc. mellett ezen törvényterőre emelt jogszabály által is jelentősen gyengítheti a még mindig befolyásos Tisza Kálmán és „szimpatizánsai” csoportját.

³⁷ Tisza Kálmán ismerte fel legelőbb, hogy az 1867. évben létrehozott politikai szerkezetnek olyan korlátai vannak, amelyek egy idő után gátat szabnak az elért továbbfejlődésnek. Egy ilyen akut problémává vált a századfordulóra az önálló vámterület kérdése, melyet kiválóan fel lehetett használni a választási küzdelemben is. Kiemelésünk Tisza Kálmán azon adottságára hívja fel a figyelmet, mellyel a politikai színpad paravánjai mögé sikerült látnia.

³⁸ Tiszántúl, VII. évf. 201.

³⁹ Uo.

⁴⁰ Szabadság, XXVIII. évf. 28., illetve 57.

⁴¹ Dr. Barabás Béla (sz. Arad, 1855 – megh. Arad, 1934) – függetlenségi politikus, jogi tanulmányait 1879-re fejezte be Budapesten. Szülővárosában 1886-ban ügyvédi irodát nyitott, 1918-ig a város törvényhatósági bizottságának oszlopos tagja, 1901-től a Függetlenségi és 48-as Pártnak alelnöke volt. 1892 és 1917 között országgyűlési képviselő, képviselői pályájának legnagyobb fegyverténye Tisza Kálmán 1901. évi nagyváradai kibuktatása. Szepepe volt, közvetítőként, az 1906. évi koalíciós kormány megalakulási feltételeinek egyeztetésében. Alelnöke (1906–1907), majd elnöke (1908) a magyar delegációnak, Arad vármegye és város főispánja volt 1917–1918 között. A proletárdiktatúra alatt az aradi ellenforradalmi kormány vallás- és közoktatásügyi minisztereként működött. Az aradi Magyar Párt elnöke, az Országos Magyar Párt intéző bizottságának tagjaként egyik irányítója volt a romániai magyar kisebbségi politikának, 1926-tól a román parlamentben szenátor. Nagy publicisztikai tevékenységet fejtett ki (1893-ban szerkesztője volt az *Arad és vidéke* c. napilapnak), cikkei főleg vidéki lapokban jelentek meg. Ld. MN 1994. 214., Kenyeres 1967. 108.

⁴² Tiszántúl, VII. évf. 213. Ideális célok alatt a teljes politikai és gazdasági függetlenséget értették.

utolsósorban műveltségük által a magyarországi középosztály gerincét alkották. A Függetlenségi Párt vezetősége a már idősebb és elkötelezett jogásztársadalom képviselőinek a függetlenségi program harcosainak sorába való „átbeszélése” helyett az ifjabb nemzedék megnyerését tűzte ki céljául. Ebben segíthetett a Nagyváradon működő jogakadémia is. Amint azt a későbbiekben látni fogjuk, a nagyváradai ügyvédi kamarába bejegyzett jogászok döntő többsége Tisza Kálmánra adta voksát.

Barabás programbeszédét a függetlenségi eszme szoros középpontban tartása jellemezte.⁴³ Szó esett a független magyar hadsereg létrehozásának igényéről: „*a külön hadsereg szíve német, a magyar alkotmányra esküit nem teszi, ez nem a mi hadseregünk, [...] gazdasági szempontból is megbontja a nemzetet*” – érvelt Barabás. Beszélt még a külügyi képviselet hiányáról, adóreformot sürgetett, követelte a létminimum adómentességét, a progresszív adórendszer behozatalát, olcsó hitelt. A nemzetiségi kérdésben meggyőződése, hogy „*magyar nemzet nincs, csak nemzetiség van, [...] ez a közös ügyes kormányzat szomorú eredménye*”; beszédéből az 1868. évi nemzetiségi törvényben foglaltak melletti egyetértő kiállás volt értelmezhető. Természetesen az önálló vámterület híve volt: „*az önálló vámterület fojja megteremteni a magyar ipart, nem pedig a szakoktatás*” – vélekedett és mondott ellent Tisza állásfoglalásának. Szerinte az agrárius és a merkantil csoportok támogatóinak és képviselőinek össze kell tartaniuk, mert „*mindenelőtt a militarizmust kell szolgálni*”. Véleménye szerint tehát előbb az osztrák sógor „nyűgétől” kell az országot megszabadítani, és csak utána rendezni a belső feszültségeket. Sürgette a választójog kiterjesztését is.⁴⁴

A Szabadelvű Párt lapja Barabás programbeszédét a Függetlenségi Párt ismert frázisaival, nagyhangú szólamaival azonosította.⁴⁵

Az 1901. évi októberi képviseléválasztás harmadik jelöltje a Szociáldemokrata Párt képviselője, Pelczéder Ágoston⁴⁶ volt. Indulása a választáson sokáig kétségesnek tűnt a vetélytárs pártok és a helyi vezetők szemében, annak ellenére, hogy a többi versengő párt-hoz hasonlóan a szociáldemokraták is megrendezték jelöltjük „bemutatkozását” a választóközönség előtt. Dacára, hogy az 1890-ben megalakult Magyarországi Szociáldemokrata Párt 12 helyi területi szervezete közül Nagyváradot az aradi székhelyű központ igazgatása alá sorolták,⁴⁷ a helyi munkásmozgalom – legyen annak célja a munkások szervezkedésének megvalósítása vagy az általános választójog követelése – vezetésében a helyi vezetők mellett a budapesti központ tagjai jelentek meg a századforduló Nagyváradján. Ez tűnik ki a városi sajtó munkásokat érintő tudósításaiból.⁴⁸

⁴³ Uo. 217.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Szabadság, XXVIII. évf. 219.

⁴⁶ Pelczéder Ágoston személyéről keveset tudunk. 1901 nyarán tűnt fel Nagyváradon az ács és kőműves munkások gyűlésén, ahol szónoklatot tartott az általános választójog szükséges bevezetése érdekében. Valószínűsíthető, hogy a gyűlésen megtartott beszéde, melyet a helyi lapok kiváló agitátoriskolát járt szónok szónoklataként jellemeztek, meggyőző hatással lehetett a helyi munkásság vezető képviselőire, melynek eredménye az lett, hogy Nagyváradon 1901-ben őt kérték fel a Szociáldemokrata Párt képviseletére az országgyűlési választásokon. A *Tiszántúlban* megjelenő programbeszéd megtartásáról szóló tudósításban (*Tiszántúl*, VII. évf., 211.) utalt rá a cikk írója néhány szóban: „*Pelczéder Ágoston kb. 30 éves, sovány alak, beszéde töltés kiejtésű*”.

⁴⁷ Fleisz 1997. 72.

⁴⁸ Ld. Nagyváradai Napló, IV. évf.; *Tiszántúl*, VII. évf.; Szabadság, XXVIII. évf.

A Szociáldemokrata Párt képviselőválasztásra felkészülő kampánytevékenysége a helyi munkásság szakszervezetbe való tömörítésével kapcsolódott össze. A programbeszédet megelőzően a párt széleskörű társadalmi propagandát fejtett ki a választáson való részvétel érdekében, melyhez hozzákapcsolódott az általános, titkos választójog követelése is. Megnyilvánult ez a választási felhívásokban, a nagygyűléseken, illetve a tüntetéseken egyaránt.⁴⁹

A Szabadelvű és a Függetlenségi Pártokhoz hasonlóan a programbeszéd megtartása előtt a szociáldemokraták is megalakították a gyűlés vezetőségét. Pelczéder beszédében az elmúlt parlamenti ciklus minden bűnét felrótta ellenfeleinek. Három politikussal – Tisza Kálmán, Bánffy Dezső, Kossuth Ferenc – kiemelten foglalkozott, bírálta a sajtót, foglalkozott a nemzetiességi kérdéssel.⁵⁰ Részletesebb bemutatását a szociáldemokrata jelölt beszédében foglaltaknak a sajtóban fellelhető tudósítások hiányosságával magyarázhatjuk.

Hasonlóságot mutatott mindkét lap – a *Tiszántúl* és a *Szabadság* – szociáldemokratákkal szembeni állásfoglalása. A *Tiszántúl* „piszkolódásnak” nevezte a jelölt beszédében foglaltakat, „nagy hűhónak” a gyűlést, illetve leírta a pártot és a jelöltet, mondván „a választásnál úgy is kevés vizet fognak zavarni”.⁵¹ A *Szabadság* lekezelő magatartással és csipős megjegyzésekkel illette az eseményt. A *Szabadság*nak pártja és a kormány elleni támadásokra is válaszolnia kellett. Az elhangzott beszéd egészét illetően Pelczéderre megjegyezték, hogy „kitűnően végezte az agitátoriskolát”. Közös azon megfigyelés is, miszerint a gyűlésen résztvevők között sok volt az „érdeklődő”, a „hallgató”, kevés viszont a választó.⁵²

A jelöltek megismertetése és programadó beszédek után elkötelezett és lelkes kortesek⁵³ kezdték meg működésüket, népszerűsítve jelöltjüket a választók körében. Elengedhetetlen volt a választásokat megelőzően fáklyásmenet rendezése a képviselőjelölt szálláshelyéhez, illetve a városnegyedek röpiratokkal, plakátokkal, választási zászlókkal való „felszerelése”. Utóbbiak az egyes választók elkötelezettségét mutatták.

A választás megrendezése előtt a központi választmány is ülésezett: az összejövetel célja az utolsó előkészületek megbeszélése volt a választást megelőzően. Ezek: a szavazatszedő bizottságok elhelyezése, a városi tanács által küldendő azonossági tanúk kijelölése, a város pecsétjének átvétele, a belügyminiszter körrendeletének felolvasása a választáson követendő eljárásra.⁵⁴ Már csak a pártok bizalmi férfainak kijelölése, az összekötetést biztosító tagok, valamint a pártok elhelyezésének megoldásra váró kérdései maradtak hátra. A választási elnök által összehívott értekezleten a szociáldemokraták nem képviseltették magukat. A bizalmi férfiak gyors kijelölését követően az elhelyezkedés problémáját vitatták hosszasan, de az egyezkedés eredménytelenül végződött, így sorshúzás döntött a kérdésben: a Függetlenségi Párt a Szent László téren gyülekezhetett és nyert elhelyezést, Dr. Barabás Béla szavazói így a főkapun (a Fekete Sas főkapuján) juthattak

⁴⁹ Ld. Nagyváradi Napló, IV. évf. 161., 164., 166. és 169.

⁵⁰ Tiszántúl, VII. évf. 211.; Szabadság, XXVIII. évf. 213.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

⁵³ Kortiesnek nevezték azt, aki a képviselőválasztások alkalmával saját jelöltje számára minél több szavazat gyűjtésében fáradozott. A szó állítólag a spanyolból került át a magyarba, egy 1821. évi Nógrád megyei heves képviselőválasztás alkalmával. A szó spanyol és portugál nyelvekbeni jelentése: képviselőház. Ld. Pallas 1893. 534.

⁵⁴ RNL BMI Pi 142. 491. cs.

be a szavazóhelyiségbe; a Szabadelvű Párt a Sas utcai kapunál táborozhatott, és egy keskeny lépcsőn keresztül juthatott a szavazóhelyiségbe; a szociáldemokraták a főbejáratnál, a függetlenségek mellett foglalhattak állást.

A függetlenségi Szokoly Tamás javaslatára a rendőrség mellé mintegy 100 tagú mozgó polgárőrséget szerveztek, a rend jobb biztosítása érdekében.⁵⁵ Ezeket a helyi rendfenntartó erők egészítette ki az ugyancsak a központi választmány által meghatározott és kért katonai hatalom, mely egy század gyalogságból és egy fél század lovasságból állt.⁵⁶

A választás maga rendben, incidensmentesen zajlott le, egyik rendfenntartó erőt sem kellett mozgósítani, annak ellenére, hogy a szavazást megelőző néhány nap mozgalmasságnak számított a város életében. Előbb a Szociáldemokrata Párt kapott engedélyt „tüntető menet” megtartására, majd a választást megelőző nap estéjén a Függetlenségi Párt tartott fáklyásmenetet. A rendezvények az illető pártok választóinak ismételt felrázását és választáson való részvételre való felhívását szolgálták. A rendőrségnek intézkedést kellett fogantatnia, csakhogy ez esetben nem a szociáldemokrata rendezvény lefolyásakor történt beavatkozás, amint azt várni lehetett. A nagy számban jelen levő munkásság és a rögtönzött szónoklatok eredményeképp ugyanis rendbontásoktól tartottak.⁵⁷ Ellenkezőleg, a Függetlenségi Párt felvonulásán akadt munkája a Gerő Ármin rendőrkapitány vezette városi rendőrségnek. „*Ablakokat és fejeket vertek be*” a tüntető függetlenségek, ennek következtében a rendőrség 60 embert fogott el a zavargásokban való bűnrészesség miatt.⁵⁸

A választás

A választás 1901. október 3-ra volt kitűzve, kezdetének időpontja reggeli 8 óra volt, a két küldöttség választási helyiségének az Újvárosban található Fekete Sas szálloda volt megnevezve. Az első küldöttség – melynél Olaszi, Váralja és Csillagváros városrészek szavaztak – a szálloda 20 szobájában várta a szavazókat, a második küldöttség – itt Újváros, Külváros és Velence városrészekben élők jelentkezhettek leadni voksukat jelöltjükre – ugyanezen szálloda emeleti hátsó éttermének hátulsó részét kapta használatra.⁵⁹

A szavazás napján a központi választmány által megállapított időpont előtt, már a hajnali óráktól kezdve kortesek járták többször végig a városrészeket mindkét párt részéről, arra buzdítva a választókat, hogy éljenek „*legszentebb politikai kötelességükkel*”. A városrészeket bejáró menetek végül az előzőleg megállapított helyszínen gyülekeztek, ide várták a pártok választóit is. A keveredésnek és az esetleges incidenseknek megakadályozására volt hivatva ezen eljárás. A választás megnyitásakor a választási elnök felszólította a megjelent választókat, jelöljék meg képviselőjelöltjüket. Az 1899. évi XV. tc. szerint a képviselőt a kerület 10 választópolgárának kellett együttesen ajánlania. Az ajánlást írásban kellett benyújtani a választási elnöknek, aki a választást megelőző napon is átvehette ezt.

⁵⁵ Tiszántúl, VII. évf. 222.

⁵⁶ RNL BMI Pi 142. 491. cs. Egy század gyalogság 2 tisztból és 60 gyalogosból állt; egy fél század lovasság 1 tisztből és 40 lovasból.

⁵⁷ „*Éljen a nemzetközi szociáldemokrácia! Jogot a népnek! A jövő a miénk!*” – jelszavakat skandáló tömegtől joggal tarthattak a városi rendfenntartók, azonban egy „piros zászló” elkobzásán kívül a rendőrség beavatkozására nem volt szükség. I.d. Szabadság, XXVIII. évf. 225.

⁵⁸ Szabadság, XXVIII. évf. 228.

⁵⁹ RNL BMI Pi 141. 131. cs.

Legkésőbb azonban a választás megnyitása után fél órával kötelező módon be kellett jelenteni az esetleges új jelöltet, ha az indulni szeretett volna a képviselőválasztáson. Az ajánlatban szükségszerűen minden jelölt részére bizalmi férfiakat kellett megnevezni, akik a szavazatszedő küldöttségek mellé lettek kirendelve.⁶⁰

A választás a központi választmány által megválasztott két szavazatszedő bizottság előtt zajlott, amelyek a képviselő „bizalmi embereivel” egészültek ki. A nagyváradai képviselőjelöltek mindegyike – a törvényben meghatározottaknak eleget téve – 2-2 bizalmi férfi által képviseltette magát a szavazatszedő küldöttségben.⁶¹ A központi választmányt a pártok és a küldöttségek közötti összeköttetés fenntartása céljából – Tisza Kálmán pártja részéről *Hlatky Endrét* és *Ullmann Sándort*, Dr. Barabás Béla pártja részéről *Szokoly Tamást* és *Beczka Lajost* nevezve oda – tartották fent.⁶²

Az I. küldöttség elé Olaszi, Váralja és Csillagváros, a II. küldöttséghez Újváros, Külváros és Velence választói joggal bíró polgárai járulhattak szavazásra.

Egy választópolgár többszöri szavazását, a politikai jogokkal nem rendelkező állampolgárok voksainak érvényességét, esetleges választási trükkök, cselek megakadályozását voltak hivatva megelőzni a város által kiküldött biztosok, illetve a jelöltek bizalmi férfiai.

A választás reggel 9 órakor vette kezdetét mindkét szavazatszedő küldöttség előtt. A szavazó városrészek a központi választmány által meghatározott sorrendben, az egy városrészből való választók, aszerint hogy egyik vagy másik jelöltre szavaztak, külön bocsáttattak be a szavazásra. Az I. küldöttség elnöke – Mezey Mihály – által eszközölt *sorsbűzés* eredményeképpen Olaszi városrésznél a szociáldemokrata Pelczéder képviselőjelöltre szavazók szavaztak először, a Tisza Kálmánra voksolók szavaztak másodszor és a Dr. Barabás Bélára szavazók maradtak utoljára. Ezután Váralja szavazópolgárai járulhattak a küldöttség elé, itt a Tisza Kálmánra szavazók kezdték meg a voksolást. Csillagváros esetében a függetlenségi jelöltre szavazók indították meg a választást, utánuk felváltva adhatták le a szavazatokat a választók. A II. küldöttségnél ugyancsak a küldöttségi elnök által lett eldöntve – sorsbűzés útján – a választásra való bebocsáttatási sorrend. Ezek szerint az első városrész esetében – Újváros – Dr. Barabás Béla jelöltre szavazók élhettek

⁶⁰ 1899:XV.

⁶¹ RNL BMI Pi 142. 491. cs. Az **I. küldöttségnél** a választást felügyelők, név szerint: *Mezey Mihály* (a nagyváradai Szabadelvű Párt alelnöke) a szavazatszedő bizottság elnöke, egyben a választás elnöke, *Istránffy István* (a helyi kormánypárt választmányi tagja) a szavazatszedő küldöttség jegyzője, egyben választási jegyző, *Reisman Mór* (a nagyváradai kormánypárt alelnöke) helyettes küldöttségi elnök, *Dr. Radó Ignác* (a helyi Szabadelvű Párt jegyzője) helyettes jegyző, *Paczauer József* és *Huzella Mór* (Tisza Kálmán képviselőjelölt részéről bizalmi férfiak), *Keledi József* és *Dr. Szabó György* (Dr. Barabás Béla bizalmi férfiai), *Balogh Zsigmond* és *Simon István* (Pelczéder Ágoston jelölt részéről bizalmi férfiak). **A városi tanács által kiküldött két azonossági tanú:** *Dús László* tisztű főügyész és *Darvasy Lajos* tanácsnok voltak. **A II. küldöttségnél** a szavazást felügyelők a következők voltak: *Dr. Hoványi Géza* (a nagyváradai Szabadelvű Párt alelnöke) a szavazatszedő küldöttség elnöke, egyszersmind választási helyettes elnök, *Mihelji Adolf* (a helyi kormánypárt választmányi tagja) a szavazatszedő küldöttség helyettes elnöke, *Dr. Thury Kálmán* (a helyi Szabadelvű Párt jegyzője) a küldöttség jegyzője, *Dr. Wavrek Kálmán* a küldöttség helyettes jegyzője, *Dr. Mihelji Lajos* és *Dr. Sarkadi Lajos* (bizalmi férfiak Tisza Kálmán részéről), *Schütz Albert* és *Märtz János* (bizalmi férfiak Dr. Barabás Béla képviselőjelölt részéről), *Tatár Balázs* és *Szarka Sándor* (Pelczéder Ágoston jelölt bizalmi férfiai). **A tanács megbízott azonossági tanúi:** *Bordé Ferenc* és *Komlósy József* tanácsnokok. **Az őrnöki teendőket** Sólyom Gyula, Bacz Endre, Báthory László, Zeke Ferenc, valamint Tóth Béla, Stedl Rezső, Novák József végezték.

⁶² RNL BMI Pi 141. 538. cs.

előbb választói jogukkal, az utána következő városrésznél – Velence, majd Külváros – az egyik jelöltre szavazók felváltva járulhattak a küldöttség elé szavazatuk leadására.⁶³

A szavazás nyilvánosan, élőszóval, oly módon történt, hogy a szavazó neve és szavazata, valamint a városrész, melyhez a választó tartozott, fel lett jegyezve a szavazói névsorba. A választók azonossága az említett városi kiküldöttek, valamint a jelöltek bizalmi férfitársai által volt leellenőrizve.

A választás lefolyása *konfliktusmentes* volt. A választási jegyzőkönyv tanúsága szerint a szavazás folyamatában a küldöttségi tagok helyettesítésére, illetve a választás felfüggesztésére szükség nem volt, a rendet nem zavarták meg egyik jelölt támogatói sem.⁶⁴

Az I. küldöttség előtt este 7 óra 15 perckor – miután minden városrész szavazott, illetve felhívták a szavazásra, és szavaztak azon választók is, akik a megállapított sorrendben nem jelentek meg – Mezey Mihály választási elnök a szavazatok elfogadására további 1 óra 45 perc határidőt tűzött ki. Ugyanígy történt a II. számú küldöttségnél is: itt este 7 órakor már szavazott minden városrész, azok is, akik nem jelentek meg az adott sorrendben. Dr. Hoványi Géza a küldöttség elnöke 2 órai határidőt tűzött ki az esetleges további szavazatok elfogadására. Mindkét küldöttségnél este 9 órakor berekesztették a szavazói névsorokat. A kapott szavazatok összeszámításakor összesen a két küldöttség elé 1933 szavazó járult. Ebből 1108 szavazó az I. küldöttségnél, 853 pedig a II. küldöttségnél adta le szavazatát. Az eredmény az I. küldöttségnél a következőképpen oszlott meg: 7 szavazattal csupán, de Dr. Barabás Béla függetlenségi jelölt kapta a szavazatok többségét, 543-at kapott Tisza Kálmán 536 szavazatával szemben, Pelczéder Ágoston szociáldemokrata jelölt 1 szavazatot kapott. A Dr. Hoványi Géza elnöklete alatt működő küldöttségnél szintén a függetlenségi jelölt nyert fölényesen: az érvényes 853 szavazatból Barabás 565-öt, Tisza 288-at kapott.

A küldöttségi jegyzőkönyvek alapján két elírás történt, mindkettőt jegyzőkönyvbe vették és jelentették.⁶⁵ Rendbontás nem történt.

A választás sajtóvisszhangja

A helyi sajtó a választást követő napon politikai szimpátiájának függvényében tudósított vagy éppen hallgatott, és magyarázatok, okok keresésével foglalkozott a választási eredményt illetően. A *Nagyváradai Napló* őszi hónapokat átölelő számainak hiányában a *Tiszántúl* és a *Szabadság* ide vonatkozó cikkeiből tudunk képet rajzolni a választást követő eseményekről.

A katolikus helyi napilap, a *Tiszántúl* címlapon és leplezetlen örömmel hozta le Tisza Kálmán nagyváradai vereségét. Vucskics Gyula, a lap szerkesztője vezércikkében bírálta Tisza Kálmán politikáját, rámutatva, hogy „*ha előbb nem, legalább hírbedt alkotmányellenes kísérlete az ún. Tisza-lex után be kellett volna látnia, hogy itt az ideje végleg visszavonulni a politikai élet színpadjáról?*”, ugyanakkor kiemelte, hogy „*aprólékos helyi érdekei dolgok is előmozdították Tisza*

⁶³ Uo. 252–254.

⁶⁴ Uo. 250–251.

⁶⁵ Uo. 250–254.

bukását”.⁶⁶ Utóbbi kijelentése a helyi Szabadelvű Párt egységére, belső konfliktusaira vonatkozott, melyek szimptomái már jóval a választást megelőzően jelentkeztek.

A választás napjának lépésről-lépésre történő tudósítását követően, a Szabadelvű Párt választói táborában érzékelhető „*műlekedés*”-sel szemben a Függetlenségi Párt „*folhamatos éljenezéseit*” állította ellentétbe. A lapból kapunk tudósítást arról, hogy a szociáldemokrata tábor képviselőjelöltjének esélytelensége miatt elhatározták, hogy „*elveik fenntartásával, testületileg a függetlenségiekhez csatlakoznak és Dr. Barabás Bélára adják szavazatukat*”. Nem maradt el az ellentáborban történő események bemutatása sem, mely csípős iróniával párosult: „*A Szabadelvű Párt kortesei embereket bozának, kik az urnánál Barabásra szavaznak, [...] este 6 után elveszett a Szabadelvű Párt minden reménye, ettől az időtől fogva a régen »szabadelvűnek« ismert polgárok sem akartak többet elmenni Tiszára szavazni*”.⁶⁷

Tisza nagyváradi bukása szenzációnak számított az adott helyzetben: megbukott saját „fészkében” – írták cikkeikben az újságok. Nem késlekedtek ugyanakkor okokat is szolgáltatni: „*a választó közönség amidőn megkapta a tiszta választások lehetőségé által az igazi politikai szavazást, nagyon sok helyen, így Biharban is, egyúttal kemény leckét kapott. [...] A tiszta választás nem alkalom arra, hogy a politikai élet emberei a választókat elhanyagolják, [...] ez bosszulta meg magát Nagyváradon, Biharban*” – idézi a *Tiszántúl a Magyar Nemzetet*.⁶⁸ A cikk írója utal az 1899. évi XV. tc.-re, amely a választási eljárásban is véghez vitt néhány módosítást. Eredménye volt ez a Széll Kálmán miniszterelnök kormányozta kormánypárt és az ellenzék közötti megegyezések egyikének, mely a századvég parlamenti obstrukciós eseményeinek záróakkordja volt. Erre történik utalás a cikkben, és arra, hogy az eddigi választások törvényi szabályozás híján a Szabadelvű Párt győzelmi esélyeit növelték, nem pedig az ellenzékét. A kúriai bíráskodásról szóló törvényjavaslat az ellenzék akaratából, a választási visszaélések megakadályozásának céljából került a Széll-kor-mánnyal való megállapodások közé. A javaslat a választási ügyekkel való peres ügyeket a Kúria hatáskörébe utalja, szabályozni kívánta a hivatalban levő tisztviselők választási felkészülésben való részvételét, szigorú pénz- és fogházbüntetést helyezett kilátásba a választási eseményeken hatáskörüket esetlegesen túllépve tevékenykedő tisztviselők ellen. A legnagyobb horderővel bíró rendelkezés azonban az adóhátralékosok újbóli választói joggal való felruháztatása volt. Az ellenzék „versenyképességét” változtatta meg az illető jogszabály, és hozta meg gyümölcsét: Tisza Kálmán bukását.

A lap írásából egyértelműen kitetszik a Szabadelvű Párt és Tisza Kálmán által képviselt politika iránti „rokonszenv” teljes hiánya. Ennek okai többfélék lehetnek: eredhetett agrárius elveik védelméből (a Tisza Kálmánra szavazók között nagy számban voltak gyárosok, kereskedők), közjogi ellenzéikiségükből, esetleg felekezeti különbségből (protestáns–katolikus), vagy egyáltalán Tisza Kálmán személye iránti ellenszenvből, amit meg is fogalmaz a lap szerkesztője vezércikkében.

A helyi Szabadelvű Párt sajtóorgánuma, a *Szabadság* kissé különleges és meglepő formában reagált a vereségre: a Tiszára szavazók egész névsorát leköszölte a választás utáni első nap. Azonban ezzel korántsem elégedtek meg. A választást követő második nap (október 5-kén) a Dr. Barabás Bélára szavazók listáját, majd október 6-án azok névsorát közzölték, akik nem mentek el szavazni. Természetesen ezt nem állhatták meg az egyházi

⁶⁶ Tiszántúl, VII. évf. 226.

⁶⁷ Uo.

⁶⁸ Tiszántúl, VII. évf. 228.

lap szerkesztői: élesen bírálták a laptárs „megmozdulását”. A listák leközlésekor a lap indoklasként annyit közölt, hogy tisztába szeretnének jönni a nagyváradai Szabadelvű Párt támogatóival, szimpatizánsaival.⁶⁹

A választási vereség elleni védekezés feladatát Hegyesi Márton vállalta magára. „*A bukás nem a Tisza Kálmán szegénye, hanem a miénk*” – vallotta Hegyesi. Néhány sorral odébb ugyanakkor okokat keres és nevez meg: „*nem a 48-as eszme győztes itten, amelyek iránt mi is teljes kegyelettel viseltetünk, hanem ennek neve alatt a reakció*”.⁷⁰

A nagyváradai Szabadelvű Párt képviselőválasztáson való bukását követő „tettei” bűnbakkeresésről, bosszúhadjáratról tesznek bizonyosságot. A pártot „megcsaló” eddigi támogatók megszégyenítését célzó névsor-közzététel, az országgyűlési választást követő helyi törvényhatósági választásokra való felkészülés alkalmával tapasztalt „sértődöttség” csak fokozták az amúgy is igen feszült légkört. Ugyanakkor elismerik azt, amit a *Tiszántúl* már megfogalmazott: a párt hibája az, hogy Tisza elvesztette a mandátumot.⁷¹

A választók társadalmi megoszlása

A szavazatszedő küldöttségek előtt, a választások tisztasága érdekében, a szavazásra jelentkezőket többszintű ellenőrzésnek vetették alá. A küldöttség rendelkezésére álltak az összeíró bizottságok által készített városnegyedenkénti választói névsorok. Ezek a szavazásra jogosultak nevét, foglalkozását, lakhelyét, valamint életkorát⁷² tüntették fel, valamint azt, hogy milyen alapon kapta meg az illető személy a szavazati jogot.

A küldöttségek előtt megjelent szavazópolgár voksát egy újonnan nyitott rovátkás ívbe jegyezték fel, mely beosztásának köszönhetően egyszerre két jelölt szavazatainak feljegyzését tette lehetővé. A választó neve mellett – attól függően, hogy kire szavazott – került egyik vagy másik oszlopba a városnegyed, melyből származott.

A két adatforrás egybevetéséből lehetőség nyílt arra, hogy aprólékosabban megvizsgálhassuk a politikai társadalom felépítését, illetve a választók szavazatainak személyek szerinti megoszlását az induló jelöltek között.

A XIX. század utolsó parlamenti választásakor (1896) Nagyváradon az összeíró listák adatai alapján 2141 fő rendelkezett választójoggal.⁷³ A politikai jogokkal rendelkezők köre az adóhátralékkal rendelkezőkkel szembeni szankciók feloldásával a századvégen csekély mértékben nőtt. Ezen személyek újbóli felkerülése a szavazólistákra a választói joggal rendelkezők csoportját mintegy 748 fővel egészítette ki Nagyváradon. Viszonylag nagy ugrásnak számított ez, mivel az előző évek választóinak növekedését a listák tükrében lassú gyarapodás jellemezte.⁷⁴

⁶⁹ Szabadság, XXVIII. évf. 229.

⁷⁰ Uo. A kijelentés súlyát növeli azon személy múltja és tevékenysége, akitől elhangzott a bírálat. 1878–1881-ben 48-as programmal a bárándi kerület országgyűlési képviselője volt. Hegyesi levéltári adatok alapján írta meg máig forrásként használható művét: *Biharvármegye 1848–1849-ben*. 48-as és a szabadságharc korával foglalkozó „múltja” kellő súlyt adott szavainak.

⁷¹ Tiszántúl, VII. évf. 228–229.

⁷² Az életkor megjelölése nem egyértelmű minden esetben. Találkoztunk olyan listákkal is ezt megelőző évekből, ahol ez teljesen hiányzott.

⁷³ RNL BMI Pi 141. 479. cs.

⁷⁴ Uo. 375., 394., 426., 479. cs.

Az 1901. évre Nagyváradon a szavazásra jogosultak száma 2889 személyben lett megállapítva.⁷⁵ Azt, hogy a helyi társadalom egészéhez képest milyen arányt jelentett ez, pontosan nem tudjuk meghatározni. A Magyar Városok Statisztikai Évkönyvében megjelentetett adatok alapján az 1900. évben Nagyvárad férfilakossága 25596 személy volt.⁷⁶ Ha ehhez a számadathoz viszonyítunk, az 1901. évi követválasztáson részt vevők a helyi társadalom 11,2%-át képezték. Hangsúlyozzuk, az így kapott eredmény kissé torzítja a politikai jogokkal bírók csoportját, hiszen ebben bennfoglaltatott a váradi férfilakosság 20 éven aluli csoportja is.

Közelebbről véve szemügyre a váradi politikai társadalom városnegyedenkénti megoszlását, Olaszi és Újváros részek reprezentáltsága toronymagasan kiemelkedik. Mindez azzal magyarázható többek között, hogy az említett városrészekben kaptak helyet a megyei, városi intézmények, egyházi és közigazgatási központok, iskolák, a törvényszék, az ügyészség stb.⁷⁷ Ez volt a város legmagasabb presztízsű lakónegyede is, tehát a politikai jogokkal bíró lakosság zöme itt koncentrálódott. Mellettük jelen volt az iparral, kereskedelemmel foglalkozó vagy éppen saját tőkájükből élők csoportja is.

A korszakban a választói joggal rendelkezőket öt különböző kategóriába sorolták. Ezek a következők voltak: az ún. régi jog, földbirtok, ingatlan, jövedelem alapján, illetve külön csoportot képezett az értelmiség. Az alábbi táblázat a szavazók városnegyedek szerinti eloszlását mutatja be, valamint azt, hogy melyik választói kategóriába voltak bejegyezve.

	<i>Régi jog</i>	<i>Föld</i>	<i>Ház</i>	<i>Jövedelem</i>	<i>Értelmiség</i>	<i>Összesen:</i>
Olaszi	–	5	364	915	56	1340
Újváros	–	1	444	509	63	1017
Váralja	–	–	106	187	28	321
Velence	–	43	86	32	10	171
Csillagváros	–	–	31	7	2	40
<i>Összesen:</i>	–	49	1031	1650	159	2889
<i>Százalékban:</i>	–	1,7%	35,7%	57,1%	5,5%	100%

1. táblázat. A szavazók városnegyedek szerinti eloszlása választói kategóriák alapján.

A városrészekben élő választók kategóriánkénti szórásakor a *jövedelem* alapján bejegyzettek tették ki a választók több mint felét (57,1%); a második számbelileg legnagyobb csoportot az *ingatlan* alapú besoroltak jelentették (35,7%), őket követték az *értelmiségi* osztályba beírtak (5,5%), valamint a *földbirtok* alapján bekerültek kicsiny köre (1,7%). Az egyes választói kategóriák társadalmi csoportok általi betöltését nem határozhatjuk meg teljes bizonyossággal. Szükséges rámutatnunk azon eljárásra, miszerint ha valaki több indok

⁷⁵ Uo. 538. cs.

⁷⁶ MVSÉ 1912. 113.

⁷⁷ Bunyatay 1890. 5–10.

alapján is jogosult volt a választói jogra, akkor magától a személytől vagy az összeíró bizottságnak a döntésétől függött, hogy az illető személy melyik kategóriába került be. Ez megakadályozza a konkrét állásfoglalást.

Az 1899. évi XV. tc. rendelkezése alapján választói jogukat visszanyertek viszonylag népes tömegének városnegyedenkénti eloszlását figyelve, összehasonlítva a legutóbbi választási listákkal, a legszembetűnőbb gyarapodást Olaszi esetében figyelhetjük meg. Itt a „jövedelem” kategóriába soroltak növekedése volt számottevő. Ezt követték a megmaradó városrészek: Újváros, ahol az ingatlan alapján szavazati jogukat visszanyertek képezték a legnépesebb tábor; Váralja és Velence negyedeket tekintve mindegyik jogkategória viszonylag nagyszámú újonnan bekerült szavazóval bővült; a Csillagvárosban élők között az ingatlan alapú szavazati jog dominált 1896-ban. Ez megtartotta elsőségét 1901-ben is. Gyarapodást mutatott a „jövedelem” és értelmiségi kategória is.

Az 1901. októberi parlamenti választásokon részt vevők a Nagyváradon szavazati joggal bírók kétharmadát (1933 fő) tették ki, a választók fennmaradó egyharmada (956 fő) távol tartotta magát a voksolástól.

A fentebb említett két adatsor egybevetésekor lehetőség adatott, hogy a küldöttség elé járulók foglalkozására is fény derüljön. Ezzel újabb esély nyílt a választók társadalmi helyzetének hozzávetőleges meghatározására. Az alábbi táblázatban szereplő kategóriákba történt besoroláskor arra törekedtünk, hogy minden egyes választót, annak foglalkozását illetően külön csoportba soroljunk. A nagyváradai követválasztáson részt vevők körét tekintve ez a következőképpen alakult: jelen volt a nagyburzsoázia néhány képviselője, a politikai, illetve a szellemi elit, a középosztály, a kispolgárság és birtokos parasztság.

A váradai politikai társadalom szerkezetének vizsgálatát a jelöltekre leadott szavazatok megoszlásának figyelembevételével próbáljuk meg követni. Az alábbiakban külön a kormánypárti jelölt – Tisza Kálmán –, külön az ellenzék jelöltje, Dr. Barabás Béla között megoszlott voksokat vesszük alapul, figyelve a szavazók foglalkozására; végül az összesített választási adatokkal zárunk.

A XIX. század Magyarország társadalmi átalakulásának időszakát jelentette. Alapjai a jobbágyfelszabadítás végrehajtása és a polgári jogegyenlőség megalapozása voltak. Ezek a változások nem alakították át közvetlenül a foglalkozási szerkezetet, csak részben módosították az egyes rétegek helyzetén. Ennek következtében hozzávetőlegesen a századfordulóig fennmaradt az arisztokrácia és a birtokos nemesség hegemoniája, a vagyonosodó polgári réteg továbbra sem rendelkezett megfelelő társadalmi, politikai súllyal, a parasztság vagyonosabb részének középosztálybeli betagozódása továbbra sem sikerült.

A társadalom szerkezetének átalakulása az új politikai intézményrendszer átépítéséhez képest lényegesen lassabban zajlott le. Nemcsak a társadalomnak keretet adó államot jellemezhetjük dualitással, a társadalmat is kettősség jellemezte: minden szinten megfigyelhető a rendi eredetű régi és az újonnan létrejövő elemek egymás mellett élése. Magyarország XIX. századi meghatározó jelensége a polgárosodás folyamata. Sikeres fejlődésének két fontos tényezője volt: a gazdasági élet gyökeres átalakulása és a politikai rendszer biztosította stabilitás.

Nagyvárad politikai jogokkal rendelkező társadalmi szerkezeti felépítésének vizsgálatkor a középosztály, illetve a kispolgárság szerepét kell hangsúlyoznunk. A szavazólisták foglalkozási rovatának felhasználásánál tapasztalhatjuk, hogy nem minden esetben pontos a választó állásának bevezetése.

	<i>Gazdasági elit</i>	<i>Politikai elit</i>	<i>Szellemi elit</i>	<i>Közép-osztály</i>	<i>Kis-polgárság</i>	<i>Birtokos parasztság</i>	<i>Hiány</i>
Olaszi	6	15	16	228	110	–	1
Újváros	10	3	1	176	72	–	1
Váralja	10	–	5	64	72	–	–
Velence	1	–	–	13	11	–	–
Csillagváros	–	–	–	4	5	–	–
Összesen: 824 (28,5%)	<i>27 (1%)</i>	<i>18 (0,6%)</i>	<i>22 (0,7%)</i>	<i>485 (16,8%)</i>	<i>270 (9,3%)</i>	–	<i>2 (0,1%)</i>

2. táblázat. Tisza Kálmán szabadelnű jelölt társadalmi támogatottsága városnegyedenként, az általa kapott összes szavazat alapján (824 voks).

A *gazdasági elit* képviselői egy aránylag szűk csoportot képeztek. Munkánk alkalmával fontos és érdekes jelenségre lettünk figyelmesek: a nagyváradi tőkésék egytől egyig a kormánypárti jelölt szavazótáborába tartoztak. Érdemes utalnunk itt a programbeszéd tartalmára, miszerint Tisza állásfoglalásakor nyíltan nem, de utalt a nagyipar melletti kiállítására. Tagjai jelentős pozíciókat foglaltak el a nagyváradi ipar különböző ágazataiban (legtöbbször gyárosok voltak), valamint az ezzel összefüggésben levő kereskedelemben, hitel- és bankéletben. Moskovits, Weisz, Berger, Weinberger, Heller, Frankl, Reismann – csak néhány a nagypolgárságot fémjelző nevek közül. Csillagvárostól eltekintve minden városnegyedben találkozhatunk ezen szűk réteg képviselőivel.

A *politikai elit* fogalma alatt a képviselőket, a minisztereket, az állam- és közigazgatás vezető tisztviselőit értettük. A társadalmi elit „ezerholdasai” szép számmal előfordultak ezen csoportban; Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején a képviselőknek majd egyharmada tartozott ebbe a kategóriába.⁷⁸ A századfordulóra azonban a középosztályi elemek erősödtek meg: tisztviselők, ügyvédek uralták a közélet fontos színtereit.

Mindenekelőtt a politikai elitbe tartozók körét szükséges megemlítenünk: főispán, alispán, polgármester, megyei és városi főjegyzők, megyei főügyész, városi főkapitány stb., tehát a fontosabb vezető közigazgatási posztokat betöltő egyének. Azonosításukhoz felhasználtuk a magyarországi tiszti cím- és névtár idevágó adatait.⁷⁹ Az általunk csoportosított politikai elitet alkotó személyek 3 kivétellel Olaszi városrészben voltak bejegyezve.

A politikai elitbe tartozók, azaz a megyei, illetve városi vezetőréteg tagjai kivétel nélkül a kormánypárt jelöltjére adták voksukat. Sőt, a megyei és városi közigazgatásban munkálkodó egyéb helyeket elfoglalók zöme is Tiszát támogatta. Természetesen kivétel itt is akadt, de csupán néhány szavazatot számlált a függetlenségi jelöltet támogatók köre. Tagjai alacsonyabb tisztségeket betöltők (számtisztek, alszámvevők) közül kerültek ki.

⁷⁸ Gerő 1996. 141.

⁷⁹ MTCN 1902. 146–148., 246.

A piramis csúcán levő csoportot gyarapította az ún. *szellemi elit*.⁸⁰ Habár a gazdasági és a társadalmi elitel vagyoni szempontból nem vehette fel a versenyt (ebből talán kivételt képeztek a nagyváradi római katolikus kanonokok),⁸¹ a társadalmi megítélés szerint mégis elitről van szó. A hitélet, a felsőoktatás, a művészeti élet területén működtek: jogakadémiai, premontrei stb. tanárok, lelkészek, művészek kerültek ebbe a csoportba. A kiemelkedő országos vagy szűkebb szakmai ismertséget biztosító teljesítmény szabja meg az ezen kategóriába való tartozást. Olaszi vezető szerepe ebben a kategóriában is, mint több másban, vitathatatlan. Amint azt az ellenzéki jelölt támogatóinak vizsgálatakor látni fogjuk, a szellemi elit tagjainak szavazatai majdhogynem fele-fele arányban oszlottak meg a két ellenfél között.

A *középosztály* megítélése a magyar társadalomfejlődés, illetve társadalomtörténet leg-többet vitatott témája. Jelenléte a társadalomfejlődés tekintetében fontos volt: nyitottságával lehetővé tette a társadalmi mobilitást, nagy szerepe volt a civilizációs vívmányok közvetítésében, illetve a demokratikus eszmények terjesztésében.

Ahogy az arisztokrácia, úgy a középosztály esetében is többszörösen tagolt, belső el-
lentétektől feszülő társadalmi kategóriával találkozunk. Ezen csoportba tartozók szociá-
lisan különböző elemekből tevődtek össze. A jómódú földbirtokosokat, vagyonos, jó-
részt asszimilált polgárságot, tisztviselőket és értelmiségieket jelentős rétegeit sorolták ide.
De ide tartoztak a magánzók, háztulajdonosok, tőkepénzesek, részvénytulajdonosok,
köztisztviselők, magántisztviselők jelentős csoportjai is.

A középosztály gerincének a birtokos nemesség hanyatló nemzedékét, a dzsentrit te-
kintették. A történelmi középosztály fejlődésének kettősségével találkozunk: egy részük-
nek sikerült a nemesi polgárosodás reformkori programjának gyakorlatba ültetése, birto-
kának fejlesztése, társadalmi-politikai súlyának megtartása, míg a birtokos nemesség több-
sége elakadt ezen az úton. Eredménye: a nemesi középbirtok elaprózódása, eladósodása,
illetve elidegenítése. A Mikszáth-regényekből jól ismert dzsentri hagyományos úri élet-
módjához való ragaszkodását birtoka jövedelméből nem volt képes többé fedezni, ezért
a kiegyezés után egyre nagyobb számban szorult kenyérkereső foglalkozásra, amelyet leg-
inkább az állami szolgálatban talált meg. Ez volt az általános meggyőződés eddig. Újabb
kutatások azonban rámutattak arra, hogy a nemességnek egy jelentős része már korábban
szolgálatot vállalt, akár az abszolutizmus idején is, így nem helytálló az a megállapítás,
hogy Tisza Kálmán alatt vonultak be a bürokráciába.⁸²

Társadalmi súlyukat azonban változatlan „helyi befolyásuk”, az arisztokráciához fű-
ződő kapcsolataik, hagyományos politikai aktivitásuk aránytalanul megnövelte. Néhány
adat a századelőről: a különböző minisztériumokban – függően attól, hogy mennyire igé-
nyelt konkrét szaktudást az adott tárca – a dzsentri aránya 20-60% között mozgott. A
törvényhatósági apparátusokban a szolgabírótól az alispánig bezárólag 80% volt a
dzsentri aránya. Az alispánok 77%-a, a főispánok 58%-a került ki közülük.

Helyileg lehetőség nyílik a városi és vármegyei közigazgatási apparátusban helyet kapó
egyes tisztviselők családjainak vizsgálatára. *Városunk régi családai* címen Lakos Lajos egy-
kori váradi levéltáros teszi közzé a város múltjában szerepet játszó családok neveit.⁸³ A

⁸⁰ Uo. 142.

⁸¹ Lőrinczi 1887.

⁸² Benedek 1997. 434–440.

⁸³ Lakos 1904. 120.

közigazgatás fontosabb pozícióit elfoglalók zömének őseit vélhetjük felfedezni itt. Csak néhány jelentősebb család: Gyalokay, Mezey, Miskolczy, Gyöngyössi, Hollósy, Beöthy, Hlatky, Toperczer, Czifra, Hoványi, Győrffy stb.⁸⁴

A középosztály másik eleme, a *középpolgárság* önmagában is vegyes képződmény volt, funkcióját, származását, nemzetiségét, asszimilációjának fokát, társadalmi elhelyezkedését illetően is. Ide tartoztak a vagyonosabb középburzsóázia tagjai (középüzemek, kereskedőcégek, hitelintézetek, bérházak tulajdonosai) mellett a szerényebb jövedelemmel bíró üzemtulajdonosok, kereskedők. E kategóriába sorolhatók továbbá a vezető állást betöltő magántisztviselők, szabad foglalkozásúak, értelmiségiek.

A középosztály-kérdés kulcsa az úri középosztály kifejezéssel, annak tartalmával íródott be a magyar társadalom önképébe.⁸⁵ Az úri középosztály nélkül nincs helyi elit, nincs helyi közélet; nélküle elképzelhetetlen az országos elit „feudális” ízeinek fenntartása és a rendi típusú legitimitáció társadalmi elfogadhatósága. Ezen társadalmi réteg gyakorolta a hatalmat, alkotta a lokális elitet. Rokonságukkal, kapcsolataikkal behálózták a hatalmi szinteket, a közéletet, ugyanakkor belső érdekviszonyai, harcai, házasodásai formálták a rendszer lokális arculatát. Szociális és politikai közvetítő rétegnek tekinthetők, amely lefelé mintát adott, felfelé ezt a mintát – életstílust, ethoszt, viselkedést – sugározta szét.⁸⁶

A középosztály alkotta számbelileg a legnagyobb csoportot, amelyből Tisza szavazatai kikerültek. Ide soroltunk: kereskedőket, magánosokat, háztulajdonosokat, a közigazgatásban különféle funkciókat ellátó tisztviselőket stb. Az ügyvédeket, a királyi ítélőtábla, valamint a nagyváradi királyi törvényszék elnökeit, bírúit szükséges megemlítenünk ezen csoportban. Utóbbi két intézmény említett tisztviselőinek zöme ugyancsak a kormánypárt jelöltjét támogatta. Azok a nagyváradi ügyvédi kamarai tagsággal rendelkezők, akik éltek választói jogokkal és elmentek a szavazatszedő küldöttségek elé, túlnyomó többségben ugyancsak Tiszát támogatták. Ugyanez érvényes a kamara vezetőségének állásfoglalására is.⁸⁷ Ezen adatok megmagyarázzák, hogy a Függetlenségi Párt vezetősége miért intézett felhívást a fiatal jogászhallgatóság felé.

A *kispolgárság* többségét Magyarországon, mintegy kétharmadát, az ipar és kereskedelem terén működő önálló egzisztenciák: kisüzemek tulajdonosai, kisiparosok, boltosok, vendéglősök, bérkocsisok, kiskereskedők csoportjai alkották. Többségük jövedelem vagy életszínvonal tekintetében alig különbözött egy jobban fizetett gyári szakmunkástól, szinte csak az önálló munkavégzés különböztette meg tőle. A többséggel szemben a kiskereskedők általában egy tehetősebb réteg képét nyújtották. Mentalitásukban, életmódjukban is eltértek, polgárosultabb társadalmi réteggént voltak számon tartva. Nagyon ritka eset volt az, amikor egy kiskereskedő nem érte el a választási cenzust.

A kispolgárság harmada közszolgálatban álló alkalmazottként, altisztként kereste kenyérét. Soraikban a vasúti, illetve postai altiszteket, gyárak művezetőit, uradalmak ispánjait, nagy bérházak házmestereit találhattuk.

Nagyvárad fejlődésében a kispolgárság, ezen belül a kisiparosság szerepét szokták hangsúlyozni. Helytálló ez a megállapítás hozzávetőlegesen az 1870-es évek közepéig,

⁸⁴ Lakos mellett Borovszky is felsorolja azon „nemesi családokat”, amelyek bihari, illetve nagyváradi „múlttal” rendelkeztek. Részletesebben ld. még: Borovszky 1896.

⁸⁵ Gerő 1996. 144.

⁸⁶ Fleisz 1997. 47.

⁸⁷ MTCN 1902. 715–717., 761–762.

végéig. Ekkor jelentkeztek ugyanis azon problémák, melyek a kisiparosok létét veszélyeztették. A társadalomban elfoglalt eddigi helyük veszélyben forgását vélték látni a modern polgári rendszer hozta új idők szeleivel. Az a krízis, amelyet az ipartörvény megalkotása, illetve a tőkés gyáripár konkurenciája fokozott, nehezen múlt. A korabeli felfogás szerint ebben részben maguk a kisiparosok (a céhszervezethez való ragaszkodásuk által, egymás iránti bizalmatlanságból), másrészt a politikusok (az ipar valódi szükségleteiről alkotott hibás felfogásaikkal oda hatottak, hogy vagyonos fogyasztó nép helyett a proletárok körét szaporították) is okolhatóak voltak. Az aránytalanul nagy adók csak hátrányukra voltak a kisiparosoknak, a gyáripárral nem vehették fel a versenyt.

A kispolgárság szavazataiból igen csekély arány jutott a szabadelvű jelöltre. Talán érthető ez programbeszédének nem éppen a kispolgárságot megnyerni kívánó elveiből, érveléséből.

A *birtokos parasztság* kategóriába jegyzettek közül a Nagyváradot alkotó városrészek egyikében sem adtak le szavazatot a Szabadelvű Párt jelöltjére. Ebbe az osztályba kerültek a földművelők, földtulajdonosok foglalkozások címén bejegyzett választópolgárok. A „birtokos parasztság” osztályába való tartozás tág határokkal volt jellemezhető. Ide sorolták a „hatökrös” gazdákat, az 1-2 cseléddel, napszámossal dolgoztató középgazdákat, az ország peremvidékeinek társadalmi arculatát meghatározó 5-15 holddal rendelkezőket, illetve a törpebirtokosokat, akik a nagybirtok olcsó munkaerejét jelentették.

Táblázatunk utolsó oszlopában a munkánk során felmerült akadályokból kifolyólag adódott hiányokat ismertettük. A szavazatszedő bizottságok által készített listákban jelen voltak, azonban az összeíró küldöttségek által készítettekben nem találtuk nyomukat az illető személyeknek. Tény, hogy mindketten a szabadelvű jelöltre szavaztak, egyikük Olasziban, a másik Újvároson.

	<i>Gazdasági elit</i>	<i>Politikai elit</i>	<i>Szellemi elit</i>	<i>Közép-osztály</i>	<i>Kis-polgárság</i>	<i>Birtokos parasztság</i>	<i>Hiány</i>
Olaszi	–	–	20	175	263	–	4
Újváros	–	–	4	162	244	3	50
Váralja	–	–	–	8	40	13	1
Velence	–	–	–	21	41	40	–
Csillagváros	–	–	–	5	14	–	–
Összesen: 1108 (38,4%)	–	–	24 (0,8%)	371 (12,9%)	602 (20,9%)	56 (1,9%)	55 (1,9%)

3. táblázat. Dr. Barabás Béla ellenzéki jelölt társadalmi támogatottsága városnegyedenként, az általa kapott összes szavazat alapján (1108 szavazat).

A függetlenségi Barabás Béla által elnyert szavazatok többsége, összevetve a Tisza Kálmánra adott voksok társadalmi eloszlásával, egészen más képet mutat.

Adataink alapján, amint az a fentiekből kiderül, a nagypolgárság és a politikai elit tagjai egységesen a kormánypárt jelöltjét támogatták a választáson. Előbbi esetében feltehetően a nagyipar melletti állásfoglalás, illetve érdekképviselet volt a döntő tényező, míg az utóbbinál a kormánypártiság, illetve a Tisza családhoz kötődő „meleg” viszony ápolása és további fenntartása lehetett hangsúlyos.

A szellemi elit képviselőinek támogatása majdnem fele-fele arányban oszlott meg a jelöltek között, annyi különbséggel, hogy jelen esetben csupán a két központi városból kerültek ki az egyik vagy másik jelöltet támogatók szavazatai.

A középosztályba kerültek csoportjának szavazatai kevéssel, de elmaradtak a szabadelvű képviselő által kapottaktól, azonban nem ezen említett csoport az, ami által Barabásnak sikerült legyőznie Tiszát Nagyváradon. Az ellenzéki jelölt támogatóinak több mint fele a kispolgárság soraiából került ki. Jól megfigyelhető, hogy minden egyes városrészben jelentős többséget képeztek az innen érkező szavazatok. Az 1896. évi, valamint az 1901. évi szavazati joggal rendelkezők városrészenkénti egységesített adatainak összevetése árulkodik kicsit az 1899. évi XV. tc. által „visszakerült” választókról. Legtöbben Olasziban élhettek újra választói jogaikkal, ezt követte népességnagyság szerint a többi városnegyed. Úgy gondoljuk, innen került ki a Barabást támogatók csoportjának gerince.

Az előzőekben említett birtokos parasztság körébe tartozók mindegyike függetlenségi Barabás szavazóinak táborát gyarapította. Legtöbbjük földművelőként lett jegyzékbe véve, csak néhányan birtoktulajdonosokként; ezek a két kisebb városnegyedben összpontosultak.

Végül az utolsó oszlopban a már jelzett problémák merültek fel. Az ellenzéki jelölt esetében több személy foglalkozásának meghatározása is sikertelenül járt. Összesen nyolc személyről van szó. Ők mind Barabásra adták voksukat a névszerinti listák alapján.

Ahhoz, hogy a választáson részt vevők egészét átfogjuk, két dologra kell még kitérnünk. Egyik épp a táblázatokban szereplő utolsó oszlop adatainak kiegészítésére vonatkozik. A második szavazóküldöttség által vezetett listában hiányzik két lap. Egyszerű számozási „elírásról” van szó, a számozás megszakad az egyik oldalon és tovább folytatódik egy másikon **47 darab szavazat** (nevek, foglalkozás, városrész hiánya) „gyors bejegyzése” után. Ez az oka annak, hogy nem egyezik a táblázatban szereplő adatokkal. Annyi bizonyos: a kimaradt voksok mindegyike az ellenzéki jelölté volt, mivel a Tiszára voksolók vezetése csak később következett.

A másik megemlítendő esemény a szociáldemokrata jelöltre adott egyetlen szavazat meghatározásának lehetetlensége. Nem volt feljegyezve a listában, csupán a küldöttség által vezetett és lezárt névszerinti lajstrom végén szerepelt, amikor is összeszámolták a jelöltenként leadott szavazatokat.

Az 1901. évi októberi választásokon a Nagyváradon politikai jogokkal bírók közül igencsak szép számmal tartották távol magukat a vélemény- és akaratnyilvánítástól. Amint láthattuk, a kispolgárság viszonylag nagy számban járult a küldöttségek elé. Nem mondható el ugyanez a középosztály tagjairól, akik alacsony számban voltak jelen. Elvértve találkozzunk az egyházak jelentősebb tisztséget betöltő tagjaival is. Ezeknél nem mutatható ki egyértelmű szavazati preferencia. Feltehetően jelentős részét képezték a szavazástól távolmaradóknak.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, miszerint a XX. század első nagyváradai választásán a Tisza Kálmánt megbuktató függetlenségi Barabás Béla legfőképp a helyi kispolgárságnak köszönhette sikerét. Egészen jól körvonalazódott ugyanakkor az egyes pártok szavazóbázisa is. Míg a szabadelvű Tiszát a nagyiparosok, a közigazgatási apparátusban vezető szerepet vivő szűk réteg, a középpolgárság egy része, valamint csekélyebb mértékben a kispolgárság támogatta, addig a függetlenségi Barabást a középosztály azon része, mely híve volt a függetlenségi eszmének, a kispolgárság zöme, illetve a birtokos parasztság. A szociáldemokrata párt, valamint a párt jelöltjének versenyképtelen szereplése a pártpolitika szervezetlenségének és „fiatalságának” is betudható volt, ám jelöltállításuk és a párt képviseltetése a választáson jelzésértékkel bírt. Több sikerrel jártak az 1901–1905. évi parlamenti ciklust lezáró és azt követő országgyűlési választásokon.

Tisza „biharországi”, nagyváradai veresége meghökkentő erővel hatott a magyarországi politikai életben. Ahogy a nagypolitikát uralta 1875–1890 között, akként szilárdította meg állását Nagyváradon is. Több mint húsz éven át a város képviselőjelöltjének választották meg, 1881-től 1901. évi vereségéig.⁸⁸

Gábor Fazakas

The First Parliamentary Election of the 20th Century in Oradea

The structure of the study is characterized by duality: it presents the whole election of 1901, and it also analyses the social distribution of the population participating in the parliamentary elections in Oradea.

The appearance of the working class is one of the peculiarities of the parliamentary elections in Oradea.

With the single vote they got, they did not really have a say in the competition, but they forecast their future presence in the political life of Hungary.

Another characteristic feature is the outcome of the election of representatives: based on the cast votes, the independentist Béla Barabás won against Kálmán Tisza.

Based on a comparison of the list of electors and the number of votes, it became possible to examine the political behaviour and social distribution of those having the right to vote.

According to the data, Tisza was supported by industrialists, a narrow spectrum of leaders in the administrative apparatus, and some part of the middle class, and he was less supported by the lower middle class. Barabás got support from the part of the middle class that was devoted to the conception of independence, and the majority of the lower middle class and peasantry.

⁸⁸ Lakos 1904. 358.

Források

Levéltári források

RNL BMI Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Igazgatósága
(Direcția Județeană Bihor a Arhivelor Naționale ale României)

Pi Polgármesteri iratok.
(Fondul Primăriei Municipiului Oradea.)

Sajtóforrások

Nagyváradai Napló, IV. évf. (1901); VIII–IX. évf. (1905–1906).
Szabadság, XXVIII. évf. (1901); XXXII–XXXIII. évf. (1905–1906).
Tiszántúl, I. évf. (1895); VII. évf. (1901); XI–XII. évf. (1905–1906).

Szakirodalom

- 1899:XV. 1899. évi XV. törvénycikk az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodásról. Bp., 1899.
- Benedek 1997. Benedek Gábor: A minisztériumi tisztviselők mobilitása a dualizmus idején. In: Magyarország társadalomtörténete I. A reformkortól az I. Világháborúig. (Szöveggyűjtemény.) Szerk.: Kövér György. Bp., 1997. 434–440.
- Bódy 2004. Bódy Zsombor: A „társadalom kora”. Munkásbiztosítás és munkaügy Magyarországon a 19. és a 20. század fordulóján. In: Aetas, 19. (2004) 1. sz. 5–30.
<http://epa.oszk.hu/00800/00861/00027/pdf/body.pdf>
- Boros–Szabó 1999. Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1918). Bp., 1999.
- Borovszky 1896. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai I. Bp., 1896.
- Bunyitay 1890. Bunyitay Vince: Nagyvárad természetrajza. Bp., 1890.

- Fleisz 1984. Ioan Fleisz: Contribuții la istoria mișcării muncitorești și socialiste din Bihor la sfârșitul secolului al XIX-lea (1890–1900). In: *Crisia*, Nr. 14. (1984) 63–74.
- Fleisz 1985. Ioan Fleisz: Aspecte ale mișcării muncitorești și socialiste din Bihor în perioada 1901–1907. In: *Crisia*, Nr. 15. (1985) 159–169.
- Fleisz 1997. Fleisz János: Város, kinek nem látni mását. Nagyvárad, 1997.
- Gerő 1996. Gerő András: Utódok kora. Történeti tanulmányok, esszék. Bp., 1996.
- Gerő 1997. Gerő András: Az elsőprő kisebbség. In: Magyarország társadalomtörténete I. A reformkortól az I. Világháborúig. (Szöveggyűjtemény.) Szerk.: Kövér György. Bp., 1997. 62–82.
- Gyáni–Kövéér 2003. Gyáni Gábor – Kövéér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp., 2003.
- Hangay 1991. Hangay Zoltán: 19 történelmi arckép a XIX. század magyar történelméből. Bp., 1991.
- Hegyi 1986. Hegyi András: A Magyarországi Általános Munkáspárt megalakulásának körülményeiről. In: *Tanulmányok Mérei Gyula 75. születésnapjára*. Szerk.: Gaál Endre és Serfőző Lajos. Szeged, 1986. 69–113.
- Kenyeres 1967. Magyar Életrajzi Lexikon. Szerk.: Kenyeres Ágnes. Bp., 1967.
- Kupán 2004. Kupán Árpád: Szabadkőművesek Nagyváradon. Nagyvárad, 2004.
- Lakos 1904. Lakos Lajos: Nagyvárad múltja és jelenéből. Nagyvárad, 1904.
- Lányi 1911. Lányi Márton: 1868-1875. évi törvénycikkek. Bp., 1911.
- Lörintei 1887. Lörintei István: Magyarország legtöbb adót fizető nagybirtokosai. Szatmár, 1887.
- MN 1994. Magyar Nagylexikon. III. k. Főszerk.: Élesztős László. Bp., 1994.
- MN 2002. Magyar Nagylexikon. XVII. k. Főszerk.: Bárány Lászlóné. Bp., 2002.
- MVSE 1912. Magyar Városok Statisztikai Évkönyve. I. évf. Szerk.: Thirring Gusztáv. Bp., 1912.
- MTCN 1902. Magyarország Tiszti Cím és Névtára. XXI. évf. Bp., 1902.
- Pallas 1893. A Pallas Nagy Lexikona. IV. k. Bp., 1893.
- Péter 2004. Péter I. Zoltán: Nagyvárad emlékképek. Nagyvárad, 2004.
- TGy 1875. Az 1875-ik évi törvények gyűjteménye. Hivatalos kiadás. Bp., 1875.